

UNIVERZITA KARLOVA

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA PRACOVNÍHO PRÁVA A PRÁVA
SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ

Téma: Rodinná politika v ČR: Vývoj a současný stav

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Gabriela Munková, CSc.

Diplomant: Pavla Jansová, 5.ročník

Ukončení diplomové práce: říjen 2006

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Průta Jaussová

Poděkování:

Ráda bych vyjádřila své poděkování vedoucí diplomové práce PhDr. Gabriele Munkové, CSc. za cenné rady, podněty a připomínky, které mi pomohly při zpracování této práce.

OBSAH

Úvod.....	1
1. Stručná charakteristika českých rodin po roce 1989 z hlediska demografického.....	3
1.1 Sňatečnost.....	4
1.2 Rozvodovost.....	7
1.3 Porodnost.....	9
1.4 Rozvodovost.....	10
1.5 Dílčí závěr.....	12
2. Vývoj rodinné politiky po roce 1989 v ČR.....	13
2.1 Vývoj dávek určených rodinám s dětmi.....	14
2.2.1 Přídavky na děti.....	15
2.2.2 Sociální příplatek.....	15
2.2.3 Rodičovská dovolená.....	16
2.2 Dílčí závěr.....	16
3. Rodinná politika.....	18
3.1 Obecně.....	18
3.2 Současná rodinná politika v ČR.....	18
4. Pracovní právo v souvislosti s rodičovstvím.....	22
4.1 Mateřská dovolená.....	22
4.1.1 Doba poskytování mateřské dovolené.....	22
4.1.2 Přerušování a neposkytnutí mateřské dovolené.....	23
4.1.3 Mateřská dovolená při převzetí dítěte.....	24
4.1.4 Peněžitá pomoc v mateřství.....	24
4.2 Rodičovská dovolená.....	26
4.2.1 Poskytnutí rodičovské dovolené.....	26
4.2.2 Přerušování a neposkytnutí rodičovské dovolené.....	26
4.2.4 Rozvázání pracovního poměru.....	27
4.2.5 Rodičovská dovolená při převzetí dítěte.....	27
4.2.6 Rodičovský příspěvek.....	28
4.2.7 Využívání rodičovské dovolené otci.....	29
4.3 Pracovní podmínky těhotných žen, žen, které kojí a matek do konce devátého měsíce po porodu.....	30
4.3.1 Zákazy některých prací.....	30
4.3.2 Převod zaměstnance na jinou práci.....	31
4.3.3 Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství.....	32
4.3.4 Pracovní cesta a přeložení.....	33
4.3.5 Úprava pracovní doby.....	33
4.3.6 Přestávky v práci ke kojení.....	34
4.3.7 Rozvázání pracovního poměru.....	34
4.4 Služby péče o děti.....	35
4.5 Hodnocení současného stavu a navrhovaná opatření.....	36
5. Státní sociální podpora.....	39
5.1 Přídavek na dítě.....	40
5.2 Sociální příplatek.....	41

5.3 Příspěvek na bydlení.....	42
5.4 Příspěvek na školní pomůcky.....	42
5.5 Rodičovský příspěvek.....	42
5.6 Dávky pěstounské péče.....	43
5.6.1 Příspěvek na úhradu potřeb dítěte.....	43
5.6.2 Odměna pěstouna.....	44
5.6.3 Příspěvek při převzetí dítěte.....	45
5.6.4 Příspěvek na nákup motorového vozidla.....	45
5.7 Porodné.....	46
5.8 Pohřebné.....	46
5.9 Příspěvek na péči o dítě v zařízení vyžadující okamžitou pomoc....	47
5.10 Hodnocení současného stavu.....	47
6. Daňové úlevy.....	49
6.1 Společné zdanění manželů.....	49
6.2 Daňové zvýhodnění na dítě.....	50
6.3 Hodnocení současného stavu.....	50
7. Závěr.....	52
8. Seznam použité literatury.....	55

ÚVOD

Téma mé diplomové práce nese název „rodinná politika v ČR“.

Rodina je bezesporu základní a nejvýznamnější jednotkou společnosti, prostorem v němž dochází k formování osobnosti člověka, a která má vliv na kulturní, sociální a ekonomický rozvoj celé naší společnosti. Bez fungující rodiny a jejích základních funkcí by byla ohrožena existence společnosti. Podoba rodiny je však v čase proměnlivá. Klasický model tzv. normativní rodiny, kdy muž byl živitelem rodiny, žena pečovala o děti a domácnost a oba byli spojeni manželským svazkem v soudobé společnosti není častým jevem. Zvyšující se vzdělanost žen, emancipace, ale i ekonomická nutnost mají za následek změny v klasickém rozdělení rolí muže a ženy v rodině, zejména roli muže jako výlučného živitele neboť péče o děti a domácnost zůstává ve většině případů na ženách.

Definic rodinných politik je mnoho. Podle některých autorů „rodinná politika znamená soubor opatření a nástrojů, pomocí nichž nositelé této politiky sledují cíl chránit a podporovat rodinu jako instituci, která má pro společnost nepostradatelnou funkci.“¹ Podle jiných pod pojmem rodinná politika rozumíme „vědomé a cílevědomé působení veřejných institucí na právní, ekonomický a sociální stav rodiny, na její členy a její prostředí. Rodinná politika by měla vycházet ze základních právních norem, ve kterých je rodina předmětem zvláštní ochrany státu, rodině a jejím členům jsou zaručena práva na svobodu a sebeurčení; zvolené uspořádání tedy vylučuje přímé zásahy státu do rodin.“²

Ve své práci vycházím z užšího pojetí rodinné politiky, které zahrnuje hotovostní i věcnou podporu formou přímých finančních transferů rodinám a slev na daních pro rodiny s dětmi, mateřskou a rodičovskou

¹ Cit. Lampert 1985; Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice, B. Matějková, J. Paloncyová, Brno 2005.

² B. Matějková, J. Paloncyová: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích, Brno 2005.

dovolenou a služby péče o děti. V širším pojetí je pak rodinná politika rozšířena na všechny oblasti veřejných politik.

Předmětem mé diplomové práce je po analýze základních demografických ukazatelů (sňatečnost, rozvodovost, porodnost a potratovost) popsání stručného vývoje rodinné politiky po roce 1989, a následně rozbor pracovního práva v souvislosti s rodičovstvím, služeb péče o děti, dávek státní sociální podpory a daňových úlev rodinám s dětmi.

Cílem mé diplomové práce je nastínit současnou podobu rodinné politiky a navrhnout zlepšení určitých institutů rodinné politiky de lege ferenda.

1. Stručná charakteristika českých rodin po roce 1989 z hlediska demografického

Po roce 1989 u nás nastává fáze, kterou označujeme jako tzv. druhou demografickou revoluci, pro kterou je charakteristické snižování porodnosti, sňatečnosti, a zároveň stoupající věk při prvním porodu a sňatku. Výsledkem poklesu porodnosti a plodnosti, stejně tak prodlužováním věku je stárnutí populace (viz. tabulka)

Tabulka Počet obyvatel dle věku v průběhu let 1990 - 2004

věk/rok	1990	1994	1998	2002	2004
0-14	2 193 682	1 948 042	1 751 471	1 589 766	1 526 946
60 a více	1 835 688	1 859 213	1 863 952	1 932 198	2 016 519
65 a více	1 302 451	1 356 232	1 411 438	1 417 962	1 434 630
80 a více	258 954	285 096	234 256	277 204	308 332

Zdroj: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Tento proces u nás začíná zhruba o 20 let později než v jiných evropských zemích. Jednotliví autoři pro tuto změnu uvádějí různé důvody, od ekonomických po socio-kulturních vlivů.

Jednou z autorek, které považují za důvod změny v první řadě ekonomické vlivy je J. Rychtaříková. Ta říká, že změny zaznamenané v demografických ukazatelích jsou známkou „krizového chování obyvatelstva, jehož vnější podmínky se pro zakládání rodiny a rození dětí v průměru katastroficky zhoršily“ /Rabušic 2/1997, str. 114/. To dokládá různými ukazateli.

S tím nesouhlasí L. Rabušic, který vychází z teze „že jestliže reprodukční chování je lidské chování jako každé jiné, pak musíme také

připustit, že je řízeno normami a hodnotami, které získáváme v dlouhodobém procesu socializace. Motivace odkládat sňatek a redukovat počet dětí tedy asi těžko přicházejí jen jako okamžitá a automatická reakce na změněné ekonomické podmínky." /Rabušic 2/1997, str. 114/ Jako další důvod k odkládání sňatku a porodnosti do vyššího věku uvádí Rabušic stále se zvyšující vzdělanost a emancipaci žen, stejně tak nové typy soužití partnerů. Opírá se o Garryho Beckera (1981) a jeho teorii ekonomické směny. Ta říká, že dnes již vzdělané a emancipované ženy sňatkem nezískávají tolik jako dříve oproti svobodným ženám. Zvyšující se ekonomická nezávislost má za následek větší nároky na partnera, a proto delší a pečlivější hledání vhodného partnera.

Rychtaříková s Rabušicem se shodují v tom, že v české společnosti existovaly v roce 1990 dva modely reprodukčního chování, starší a nový, který je typický pro generace narozené na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Obě skupiny odpovídaly na otázky, které měly přiblížit podmínky úspěšného manželství. Mladší populace nepovažovala tak často otázky bydlení a příjmu, stejně tak otázky dětí za podmínku úspěšného manželství jako starší generace. Toto považuje Rabušic za další důkaz toho, že produkční chování není jen důsledek ekonomických změn.

Nyní se budu blíže zabývat vývojem základních demografických ukazatelů: sňatečností, rozvodovostí, porodností a potratovostí.

1.1 Sňatečnost

Od roku 1990 dochází postupně ke stálému snižování počtu každoročně uzavíraných sňatků. Mění se také věk osob uzavírajících manželství (viz. tab. 1.1.1). Zatímco v roce 1990 byla nejčastější věková hranice osob uzavírajících manželství mezi 20 – 24 lety, v roce 2003 to bylo mezi 25 – 29 lety. Zvyšuje se také počet osob, zejména mužů, uzavírajících manželství až po dosažení věku 30 let. Naopak značně ubyl

počet tzv. mladých manželství, tedy manželství uzavíraných osobami mladšími 19 let.

Tab. 1.1.1 Sňatky podle věku v letech 1990 – 2003

Rok	Počet sňatků celkem	Věk									
		-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
1990	90 953	36 298	81 823	30 426	11 410	7 797	5 941	3 761	1 854	1 152	1 444
1995	54 956	13 648	49 105	21 105	9 052	4 938	4 123	3 595	2 038	977	1 331
2000	55 321	3 715	37 965	36 532	12 229	6 209	4 201	4 006	2 813	1 577	1 375
2003	48 943	1 778	21 950	38 743	15 143	6 788	3 972	3 556	2 783	1 742	1 431

Zdroj: Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004

Z výše uvedené tabulky 1.1.1 vyplývá, že počet sňatků se od roku 1990 do roku 2003 snížil téměř o jednu polovinu. Výrazně se změnil i věk novomanželů. Zatímco v roce 1990 bylo nejčastější stáří novomanželů mezi 20 – 24 lety (89,9618 %), velmi často však byli i mladší věku 19 let (39,9 %), v roce 2003 byl nejčastější věk novomanželů mezi 25 – 29 lety (79,15 %). Počet novomanželů mladších 19-ti let je nepatrný (3,6 %). Zatímco tedy počet sňatků se snížil, věk osob uzavírajících manželství se zvýšil.

Tab. 1.1.2 Sňatky podle věku ženichů v letech 1990 – 2003

Rok	Počet sňatků celkem	Věk ženichů									
		-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
1990	90 953	7 093	43 947	20 171	6 948	4 562	3 289	2 044	1 075	791	1 033
1995	54 956	2 776	23 348	13 174	5 632	2 984	2 350	1 940	1 177	640	935
2000	55 321	701	14 462	20 368	7 732	3 834	2 356	2 220	1 668	1 014	966
2003	48 943	274	7 380	19 674	9 414	4 250	2 275	1 946	1 666	1 073	991

Zdroj: Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004

Věk mužů uzavírajících manželství (viz. tab. 1.1.2) se v roce 1990 nejčastěji pohyboval mezi 20 – 24 lety, a to v 48,3 % případech. Mezi 25 – 29 lety jich bylo 22,2 %, mezi 30 – 34 lety 7,6 % a mladší 19-ti let 7,8 % mužů.

V roce 2003 se nejčastější věk u mužů uzavírajících manželství posouvá mezi 25 – 29 rok, a to v 40,2 % případů. Mezi 20 – 24 lety je jen 15 %, mladších 19-ti let je dokonce jen 0,56 % mužů. Mezi 30 – 34 lety je 19,2 % mužů.

Tab. 1.1.3 Sňatky podle věku nevěst v letech 1990 – 2003

Rok	Počet sňatků celkem	Věk nevěst									
		-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
1990	90 953	29 205	37 876	10 255	4 462	3 235	2 652	1 717	779	361	411
1995	54 956	10 872	25 757	7 931	3 420	1 954	1 773	1 655	861	337	396
2000	55 321	3 014	23 523	16 164	4 497	2 375	1 845	1 786	1 145	563	409
2003	48 943	1 504	14 570	19 069	5 729	2 538	1 697	1 610	1 117	669	440

Zdroj: Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004

Stejně jako u mužů se věk žen uzavírajících manželství (viz. tab. 1.1.3) v roce 1990 nejčastěji pohyboval mezi 20 – 24 lety, a to v 41,6 % případů. Poměrně častý je i věk nižší než 19 let, v 32,1 % případech. Mezi 25 – 29 lety bylo 11,3 % nevěst a mezi 30 – 34 lety pouze 4,9 % nevěst.

V roce 2003 se situace mění, v 25 – 29 letech se vdává 39 % žen, v 20 – 24 letech 29,8 % žen, mezi 30 – 34 lety 11,7 % žen, a mladší 19-ti let pouze 3 % žen.

1.2 Rozvodovost

Pro rozvodovost v České republice je charakteristická její dlouhodobá vysoká úroveň. Ačkoli počet rozvodů v letech 1990 – 2003 je relativně stabilní, charakteristická je stále se zvyšující vysoká míra rozvodovosti. Porovnáním počtu rozvodů v daném roce s počtem uzavřených manželství jsem dospěla k závěru, že v roce 1990 činil počet rozvodů 35,2 % z celkového počtu uzavřených manželství v daném roce. V roce 2003 to však již bylo 67 % (viz. tab. 1.2.1).

Tab. 1.2.1 Porovnání sňatečnosti a rozvodovosti

Rok	Počet sňatků - celkem	Počet rozvodů - celkem	Poměr rozvodů ke sňatkům v %
1990	90 953	32 055	35,24
1995	54 956	31 135	56,65
2000	55 321	29 704	53,70
2003	48 943	32 824	67,05

Zdroj: Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004

Muži i ženy se nejčastěji rozvádějí mezi 25 – 40 rokem (viz. tab. 1.2.2 a 1.2.3). Co je však zajímavé, že z celkového počtu rozvodů v roce

1995 jich bylo zahájeno na návrh ženy 20 902 a na návrh muže pouze 10 233. I v roce 2000 byla situace stejná, neboť návrh podaly ženy v 20 208 případech, zatímco muži ho podali v 9 496 případech.³

Tab. 1.2.2 Rozvody podle věku mužů v letech 1990 – 2003

Rok	Počet rozvodů celkem	Věk mužů								
		-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55+
1990	32 055	71	3 435	6 351	6 136	6 080	4 862	2 705	1 136	1 279
1995	31 135	32	3 056	6 145	5 953	5 056	4 815	3 385	1 583	1 110
2000	29 704	7	1 378	5 361	5 964	5 200	4 255	3 623	2 267	1 649
2003	32 824	6	784	4 808	6 471	6 436	4 882	4 397	2 809	2 231

Zdroj: Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004

Tab. 1.2.3 Rozvody podle věku žen v letech 1990 – 2003

Rok	Počet rozvodů celkem	Věk žen								
		-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55+
1990	32 055	454	6 414	6 745	5 599	5 385	4 131	1 954	726	647
1995	31 135	203	5 849	6 695	5 596	4 577	4 153	2 503	1 004	555
2000	29 704	49	3 054	7 096	5 733	4 728	3 644	2 944	1 639	817
2003	32 824	29	2 043	6 728	7 072	5 937	4 358	3 410	1 964	1 283

Zdroj: Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004

³ Ženy a muži v datech, Český statistický úřad 2005

1.3 Porodnost

Porodnost v roce 1995 oproti roku 1990 významně klesla, a to o 26,5 % a i v dalších letech nadále klesala (viz. tab. 1.3.1). Nepatrně se zvyšuje znovu od roku 2002. V souvislosti s nižší mírou sňatečnosti a zároveň vyšší mírou rozvodovosti značně stoupl počet dětí narozených mimo manželství, a to více jak dvojnásobně.

Zatímco v roce 1990 se nejvíce dětí narodilo matkám ve věku mezi 20 – 24 lety, a to v 44,8 % případech, v roce 2003 byl nejčastější věk matek při porodu mezi 25 – 29 lety, a to v 44,9 % případech. O více jak dvojnásobek, z 10 % na 22,4 % stoupl počet dětí narozených matkám mezi 30 – 34 lety (viz. tab. 1.3.2).

Tab. 1.3.1 Základní údaje o narozených a ukazatele porodnosti v letech 1990-2003

Rok	Narození celkem	v tom		Živě narození			
		živě	mrtvě	muži	ženy	v manželství	mimo manželství
1990	131 094	130 564	530	66 970	63 594	119 397	11 167
1995	96 397	96 097	300	49 405	46 692	81 150	14 947
2000	91 169	90 910	259	47 064	43 846	71 118	19 792
2003	93 957	93 685	272	48 131	45 554	66 972	26 713

Zdroj: Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004

Tab. 1.3.2 Věk matek při porodu a úhrnná plodnost v letech 1990 - 2003

Rok	Živě narozený celkem	Z toho matkám ve věku					Úhrnná plodnost
		15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	
1990	130 564	18 386	58 550	35 292	13 048	4 567	1,893
1995	96 097	10 595	42 126	27 255	11 745	3 655	1,278
2000	90 910	4 451	28 898	37 467	14 506	4 822	1,144
2003	93 685	3 687	19 919	42 048	20 964	6 008	1,179

Zdroj: Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004

1.4 Potratovost

Od roku 1990 do roku 2003 se počet potratů, zejména umělých přerušení, snížil takřka trojnásobně (viz. tab. 1.4.1). Nejvíce potraty poklesly u vdaných žen, i když právě u nich je zaznamenáváno největší množství potratů. Poměrně dosti vysoký a poměrně stálý počet potratů zaznamenáváme u svobodných žen. Také počet potratů u rozvedených žen (v tabulce patří mezi kolonku ostatní) je relativně stabilní (viz. tab. 1.4.2).

Pokud jsem se zaměřila na počet potratů u jednotlivých skupin žen vyjádřený v % z celkového množství potratů (viz. tab. 1.4.3) došla jsem k závěru, že počet potratů u svobodných žen od roku 1990 stoupl více jak dvojnásobně zhruba na 33 %. Počet potratů u vdaných žen se od roku 1990 nepatrně snížil, a teď tvoří zhruba 55 % všech potratů. Počet potratů nepatrně stoupá u rozvedených žen, od roku 1990 stoupl zhruba o 4 % a vyšplhal se tak na 13 % z celkového množství potratů v roce 2002.

Tab. 1.4.1 Potraty podle základních ukazatelů v letech 1990 – 2003

Rok	Počet potratů celkem*	v tom			Potratů na		
		umělá přerušeni	samovolné	ostatní	1 000 obyvatel	100 těhotenství	100 narozených
1990	126 055	111 268	14 772*	15	12,2	49,0	96,2
1995	61 590	49 531	10 571	1488*	6,0	39,0	63,9
2000	47 370	34 623	11 300	1 447*	4,6	34,2	52,0
2003	42 304	29 298	11 660	1 346*	4,1	31,1	45,0

* Včetně mimoděložních těhotenství

Zdroj: Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004

Tab. 1.4.2 Potraty podle rodinného stavu žen

Období, rok	Průměrný roční počet potratů u žen			
	svobodných	vdaných	ostatních	celkem
1990-94	19 734	72 412	9 507	101 653
1995-99	15 580	34 937	6 740	57 256
2000	14 671	26 816	5 883	47 370
2001	14 563	24 924	5 570	45 057
2002	14 642	23 406	5 695	43 743

Zdroj: Vývoj potratovosti v ČR, Český statistický úřad, 2004

Tab. 1.4.3 Struktura potratů podle rodinného stavu žen

Období, rok	Struktura v % podle rodinného stavu žen			
	svobodné	vdané	ostatní	celkem
1990-94	19,4	71,2	9,4	100,0
1995-99	27,2	61,0	11,8	100,0
2000	31,0	56,6	12,4	100,0
2001	32,3	55,3	12,4	100,0
2002	33,5	53,5	13,0	100,0

Zdroj: Vývoj potratovosti v ČR, Český statistický úřad, 2004

1.5 Dílčí závěr

Po provedené analýze základních demografických ukazatelů, tedy sňatečnosti, rozvodovosti, porodnosti a potratovosti od roku 1989, jsem dospěla k tomuto závěru:

1. počet uzavřených sňatků se snížil téměř o jednu polovinu, stoupl však věk osob uzavírajících manželství,
2. počet rozvodů je relativně stabilní, zvyšuje se však míra rozvodovosti oproti počtu uzavřených manželství,
3. porodnost výrazně klesla a teprve v posledních letech nepatrně stoupá, stoupl počet dětí narozených mimo manželství a zvyšuje se i věk matky při porodu,
4. potratovost výrazně klesla, počet potratů se snížil téměř trojnásobně.

2. VÝVOJ RODINNÉ POLITIKY PO ROCE 1989 V ČR

Sociální politika státu se po roce 1989 vyvíjela směrem k vytvoření tzv. záchranné sociální sítě, která měla zmírnit následky chudoby zejména při ztrátě zaměstnání, což bylo častým důsledkem ekonomické transformace po roce 1989. Podpora rodin byla zaměřena zejména na vícedětné rodiny, neboť právě ony tvoří převažující část nízkopříjmových rodin, a uskutečňovala se zejména formou státních dávek. Vznikl též institut životního minima a sociální potřeby.

Tento systém se transformoval ze sociální politiky státu před rokem 1989, pro kterou byla charakteristická různá propopulační opatření mající za následek tzv. baby-boom v 70. letech. Jednalo se zejména o tato opatření:

- zvýšení všech sociálních dávek (minimálně zvýšení všech jejich hranic)
- prodloužení mateřské dovolené na 26 týdnů
- vznik vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství
- vznik tzv. další mateřské dovolené (příspěvek je státní dávka)
- zvýšení porodného
- podpora při ošetřování člena rodiny
- přídavky na děti od r. 1968 poskytovány univerzálně všem dětem (výše přihlížela k počtu dětí)
- zavedení novomanželských půjček se státním příspěvkem
- bytová výstavba.

Rodinná politika si kladla cíle, které měly vést k zaměstnanosti žen a ke zvýšení porodnosti. Výsledkem byl stav, který můžeme označit adjektivem „vysoký“: vysoká sňatečnost, vysoká rozvodovost, vysoká porodnost, vysoká potratovost (viz. tabulka).

Tabulka Vývoj sňatečnosti, rozvodovosti, porodnosti a potratovosti v letech 1960 – 1985

Rok	Počet sňatků celkem	Počet rozvodů celkem	Porodnost*	Potratovost**
1960	74 173	12 970	128 879	85 213
1965	81 757	16 196	147 438	76 341
1970	90 624	21 516	147 865	89 509
1975	97 373	26 154	191 776	76 342
1980	78 343	27 218	153 801	86 503
1985	80 653	30 489	135 881	99 357

* Živě narození celkem za rok

** Podle zákona č. 68/1957 Sb. (samovolné potraty a umělá přerušeni na žádost)

Zdroj: Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004

2.1 Vývoj dávek určených rodinám s dětmi

Po roce 1989 tak bylo nutné změnit i podobu rodinné politiky, která byla orientována propopulačně, čímž stimulovala k určitému typu chování, na takový model rodinné politiky, který by umožňoval možnost volby.⁴ Jednotlivé dávky do té doby netvořily ucelený systém, některé byly vypláceny z nemocenského pojištění, jiné byly součástí sociální péče. Proto byla vytvořena nová koncepce státních dávek a to zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, jehož cílem bylo sjednotit všechny dávky určené rodinám s dětmi do jednoho systému. Určitou zvláštností tohoto zákona byla jeho dvojitá účinnost.

Pro dávky plošné, které tvořily :

- mateřský příspěvek (dnes rodičovský příspěvek),
- dávky pěstounské péče (příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte),

⁴ Srov. Národní zpráva o rodině, MPSV, 2004

- porodné,
- pohřebné,

od 1. října 1995.

Pro dávky testované, které tvořily :

- přídavky na děti,
- sociální příplatek,
- příspěvek na bydlení,
- příspěvek na dopravu,

od 1. ledna 1996.

2.2.1 Přídavky na děti

Snad nejvýznamnější změnou prošly přídavky na děti. Nejenže se změnil jejich název na „přídavek na dítě“, ale tato dávka přestala být dávkou univerzální a stala se dávkou testovanou. Jako univerzální dávka byla poskytována všem rodinám s dětmi, rozdílná byla pouze výše dávky, odvislá nejprve od počtu dětí v rodině a od 1.1.1993 od věku dětí. Jako dávka testovaná je přiznána dítěti v závislosti na výši čistého příjmu rodiny v předcházejícím kalendářním roce a její výše se vyměřuje podle věku dítěte. I přes tuto změnu dávku nadále v průběhu 90. let pobírá vysoké procento rodin. V roce 1996 to bylo 87,3 % rodin, v roce 1999 81,6 % rodin. Velké rozdíly mezi úplnými a neúplnými rodinami se nevyskytují. Určité rozdíly se však vyskytují v případě, kdy je pouze jeden rodič ekonomicky aktivní a v případě rodiny neúplné s ekonomicky neaktivním rodičem.⁵

2.2.2 Sociální příplatek

Sociální příplatek je transformovaný státní vyrovnávací příspěvek, který vznikl v důsledku liberalizace cen a zrušení státních dotací cen spotřebního zboží. Jednalo se o dávku poskytovanou univerzálně všem dětem. Oproti tomu je sociální příplatek dávka testovaná, která se poskytuje v závislosti na výši čistého příjmu rodiny v předcházejícím

čtvrtletí, včetně přídavků na děti. Do jeho výše se pak zohledňuje nejenom výše příjmu rodiny, ale i zdravotní postižení dítěte, zdravotní postižení rodiče i osamělost rodiče. Přídavek na dítě i sociální příplatek pobíralo v roce 1996 23,5 % rodin a v roce 1999 25,1 % rodin.⁶

2.2.3 Rodičovská dovolená

Institut rodičovské dovolené obsažený v § 158 zákona č. 65/1965 Sb., zákoníku práce byl do našeho právního řádu zaveden s účinností od 1.1.2001. Podle něj je k prohloubení péče o dítě je zaměstnavatel povinen poskytnout zaměstnankyni a zaměstnanci na jejich žádost rodičovskou dovolenou. Rodičovská dovolená se poskytuje matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte, a to v rozsahu o jaký požádají, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku tří let. Rodičovskou dovolenou tak mohou čerpat otec i matka, buď střídavě nebo i současně. Rodičovský příspěvek však náleží pouze jednomu z nich. Rodičovská dovolená je dobou omluvené nepřítomnosti zaměstnance v práci, za kterou nenáleží náhrada příjmu, je však důležitá z hlediska výpočtu a poskytování dávek nemocenského pojištění.

2.3 Dílčí závěr

V této části stručně objasňuji vývoj rodinné politiky po roce 1989 se zaměřením na charakteristické dávky, které prošly významnou změnou.

Od roku 1989 došlo v sociálním systému k řadě legislativních změn, od valorizace výše dávek, úpravy podmínek v jejich poskytování i ke vzniku nových právních norem. Některé dávky se přesunuly do jiného pilíře sociálního zabezpečení. Např. pohřebné, podpora při narození dítěte nebo přídavky na děti byly do r. 1995 součástí systému nemocenského zabezpečení. Pokud srovnáme reálné příspěvky českého státu rodinám s dětmi v letech 1989 - 2002⁷ dojdeme k závěru, že „přes nominální

⁵ Srov. M. Kotýnková, sociální politika 2002, str.9.

⁶ Srov. M. Kotýnková, sociální politika 2002, str. 10.

⁷ Srov. Hiršl, Příspěvky českého státu rodinám na náklady spojené s výchovou dětí, Demografie č. 3, 2004

vzestup výše přídavků a daňového zvýhodnění rodičů výrazné zvýšení cenové hladiny způsobilo hluboký pokles reálné hodnoty příspěvku státu zvláště pro průměrné rodiny“.

3. Rodinná politika

3.1 Obecně

V době kdy společnost klade stále větší důraz na jednotlivce, na jeho flexibilitu a mobilitu spojené zejména s profesní seberealizací, rodina a její tradiční funkce se posouvají do pozadí. Pro dnešní společnost je charakteristická lhostejnost vůči rodině. Forma rodinného života se stává znevýhodněnou oproti jiným formám soužití, mít děti znamená jakousi zátěž, zejména pro ženy, které se tak často musí vzdát své kariéry, aby se mohly naplno věnovat dětem a rodině. Rodinná politika by měla zejména vytvořit prorodinné prostředí, zdůrazňovat roli rodiny a její nenahraditelné funkce. K tomu používá různé implicitní i explicitní nástroje. Důležitá je i podpora rodin po ekonomické stránce, kdy by měly být alespoň částečně nahrazeny náklady na péči o dítě. Hlavním rysem rodinné politiky je její průřezovost, tedy podpora rodin ve všech oblastech sociální i ostatních politik, zejména oblast daňové, zdravotní, bytové a vzdělávací politiky.

3.2 Současná rodinná politika v ČR

V České Republice patří rodinná politika do působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí, v rámci něhož je vytvořen samostatný odbor rodinné politiky a sociální práce. V roce 2005 byl zpracován dokument s názvem Národní koncepce rodinné politiky, podle něhož se současná česká rodinná politika zaměřuje zejména na tyto oblasti:

- Podpora rodičovství a rodinné soudržnosti

Péče o dítě a o domácnost by měla být postavena na roveň výkonu zaměstnání, rodina by měla být určitým způsobem ve společnosti popularizována a finančně ohodnocena. Již od raného věku je třeba vychovávat k rodičovství a partnerství, poukazovat na jejich nenahraditelné hodnoty a význam pro celou společnost. Podporovat větší

zapojení mužů do péče o děti a domácnost, čímž se sníží neúměrná zatíženost žen, která vzniká souběžným výkonem práce a péče o děti a chod domácnosti, zejména možností čerpání rodičovské dovolené a zavedením institutu otcovské dovolené, která je častým jevem v ostatních evropských zemích. Zlepšit postavení seniorů v rodině, zejména podporou konceptu aktivního stárnutí a participací seniorů ve všech oblastech života společnosti.

- Finanční podpora rodin a bydlení

Obava z nedostatečných příjmů, nízké životní úrovně a problémové zajištění blaha celé rodiny včetně dětí patří mezi jeden z hlavních důvodů klesající porodnosti a odkládání pořízení dítěte do stále vyššího věku, popřípadě dobrovolného rozhodnutí děti nemít vůbec. Rodinné dávky by měly být nejenom podporou pro sociálně slabé domácnosti, kde s narozením dítěte a jeho následnou péčí je rodina odkázána často pouze na jeden příjem, ale i výrazem zájmu státu o rodiny s dětmi. Kromě rodinných dávek je důležitá daňová podpora. Ta podporuje ekonomickou aktivitu a soběstačnost rodiny, neboť více peněžních prostředků zůstane v rozpočtu rodiny a nepřesouvá se do státního rozpočtu. Zároveň snižuje závislost rodin na sociálních dávkách. Klíčové pro rozhodnutí založit rodinu je finančně dostupné bydlení, které je nutno z tohoto důvodu podporovat. Jelikož rodinu často netvoří jen děti a jejich rodiče, ale též prarodiče, je nutné podporovat péči o tyto staré osoby, které jsou sami bezmocné, ať již finančně nebo vytvořením různých služeb pro pomoc seniorům.

- Služby pro rodiny

Ty jsou dvojího typu. Sociální služby pro rodinu, které poskytují zejména obce a neziskové organizace. Jejich adresátem může být rodina jako celek, častěji to jsou však její jednotliví členové. Těm mají pomáhat řešit určité tíživé sociální situace, kterou nejsou schopni sami ani za

podpory ostatních členů rodiny řešit. Služby pro fungující rodiny mají naopak rodinám ulehčit skloubení role rodičů a zaměstnání, podporovat soudržnost a funkce rodiny, pomáhat řešit konflikty v rodině. Důležitá je rozvinutá síť těchto služeb, jejich dostupnost a finanční podpora nestátních subjektů poskytujících služby v této oblasti.

- Slučitelnost profesních a rodinných rolí

Ve většině českých domácností jsou muž i žena zaměstnány na plný úvazek, což komplikuje skloubení rodinných a pracovních povinností. Cílem rodinné politiky v této oblasti je skloubení rodičovské a profesní role. Na rozdíl od ostatních zemí Evropy je u nás nedostatečně využívána práce na poloviční úvazek, práce z domova a pružná pracovní doba, které zcela jistě usnadňují skloubení práce a rodiny. Důležitá je též hustá síť a dostupnost (nejenom finanční, ale i časová) zařízení předškolní péče o děti.

- Rodina a systém vzdělávání

V rámci předškolního vzdělávání mají důležitou úlohu zejména mateřské školy, které by měli v této oblasti spolupracovat s rodiči dítěte. Poté navazuje systém základního a středního vzdělávání, který by měl obsahovat i výchovu k hodnotám rodičovství a partnerství. Školy tak doplňují jednu ze základních funkcí rodiny, tedy funkci socializačně-výchovnou.

- Rodina a systém zdravotní péče

Nejčastěji zdravotní péče spočívá v prevenci a léčbě různých chorob. Pro děti a jejich rodiče je důležité vhodné prostředí zdravotnického zařízení a možnost rodičů zde po dobu léčby pobývat se svým dítětem. Důležitá je též komunikace lékařů nejen s rodiči samotnými, ale i s hospitalizovaným dítětem, dle jeho věku a psychické vyspělosti.

Specifickou oblastí je prevence a léčba důsledků sociálně patologických jevů jako jsou zneužívání, zanedbávání a týrání dětí (tzv. syndrom CAN). Rodinná politika se zabývá též neplodností párů, která je jednou z mnoha příčin nízké porodnosti.

- Rodina se specifickou potřebou

V této oblasti se rodinná politika zaměřuje na vícedětné rodiny, neúplné rodiny, rodiny se členem se zdravotním postižením, rodiny v systému náhradní rodinné péče, na romskou rodinu a na rodinu přistěhovalců.

- Podpora rodiny na úrovni krajů a obcí

Obce a kraje by měly být účinným subjektem podpory rodiny, neboť z celé hierarchie subjektů podporujících rodiny, mají ony k rodině nejbližší a mohou tak účinně řešit jejich problémy případ od případu. Podpora rodin se však často omezuje pouze na výplatu sociálních dávek a sociálně-právní ochranu dětí, popřípadě sociální péči. Důležité je vytvořit tzv. atmosféru příznivou rodině (family friendly society). Obce mohou pořádat různé rodinné akce, vytvářet služby pro rodiny, ale pomáhat mohou i řešením bytové situace.

4. Pracovní právo v souvislosti s rodičovstvím

4.1 Mateřská dovolená

Mateřská dovolená je institut pracovního práva, jehož hlavním účelem je poskytnout ochranu zaměstnankyni v období porodu a bezprostředně po něm. Jedná se o dobu pracovního volna, za které nenáleží zaměstnankyni náhrada mzdy, přesto je však hmotně zabezpečena, a to dávkou z nemocenského pojištění. Po dobu mateřské dovolené platí zaměstnankyni i nadále pracovní smlouva a po návratu z mateřské dovolené do zaměstnání je zaměstnavatel povinen zařadit zaměstnankyni na její původní práci a pracoviště (pouze není-li to možné proto, že práce odpadla nebo pracoviště bylo zrušeno, musí ji zaměstnavatel zařadit na jinou práci odpovídající pracovní smlouvě). Rozvázat pracovní poměr se zaměstnankyní na mateřské dovolené výpovědí může zaměstnavatel pouze ze dvou důvodů:

1. ruší-li se zaměstnavatel nebo jeho část,
2. přemísťuje-li se zaměstnavatel nebo jeho část.

Okamžitě zrušit pracovní poměr se zaměstnankyní na mateřské dovolené nelze.

4.1.1 Doba poskytování mateřské dovolené

Mateřská dovolená náleží zaměstnankyni po dobu 28 týdnů. Porodila-li však zároveň dvě nebo více dětí nebo jde-li o zaměstnankyni osamělou⁸, potom se tato doba prodlužuje na 37 týdnů. Tato doba je tak v souladu s konvencemi Mezinárodní organizace práce č. 102 a 103,⁹ závaznými pro ČR, neboť minimální doba poskytování mateřské dovolené, kterou stanoví je 12 týdnů. Na mateřskou dovolenou

⁸ Za osamělou zaměstnankyni je podle § 274/1 zák. č. 65/1965 Sb., zákoníku práce, ve znění pozdějších předpisů, považována žena, která je neprovdaná, ovdovělá, rozvedená, nebo z jiných vážných důvodů osamělá žena, která nežije s druhem.

⁹ Konvence Mezinárodní organizace práce č. 102 a 103 z roku 1952 o minimálních normách sociálního zabezpečení a ochraně mateřství.

zaměstnankyně nastupuje zpravidla od počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu, nejdříve však osmým týdnem před tímto dnem. O poskytnutí mateřské dovolené nemusí zaměstnankyně žádat, postačí když nástup na mateřskou dovolenou svému zaměstnavateli oznámí a předloží lékařskou zprávu potvrzující tyto skutečnosti. Jestliže zaměstnankyně vyčerpá před porodem méně než 6 týdnů a to z důvodu, že porod nastal dříve než určil lékař, mateřská dovolená trvá ode dne nástupu do vyčerpání 28, resp. 37 týdnů. Vyčerpá-li však před porodem méně než 6 týdnů z jiného důvodu, náleží jí mateřská dovolená po porodu po dobu 22 týdnů, resp. 31 týdnů. V případě, že se dítě narodí mrtvé, náleží mateřská dovolená po dobu 14 týdnů. Samozřejmě, že zaměstnankyně není povinna vyčerpat celou možnou dobu mateřské dovolené, zákoník práce však stanoví, že mateřská dovolená nesmí být nikdy kratší než 14 týdnů a nemůže skončit ani být přerušena před uplynutím 6 týdnů ode dne porodu.

4.1.2 Přerušení a neposkytnutí mateřské dovolené

Mateřská dovolená se přeruší, jestliže dítě bylo ze zdravotních důvodů převzato do péče kojeneckého nebo jiného léčebného ústavu a zaměstnankyně nastoupí do práce. Právě tímto nástupem do práce se mateřská dovolená přerušuje a nevyčerpaná část se poskytne ode dne opětovného převzetí dítěte z ústavu do své péče, nejdéle však do věku 3 let dítěte.

Mateřská dovolená se neposkytne zaměstnankyni, která se přestane starat o dítě, a dítě bylo z tohoto důvodu svěřeno do rodinné nebo ústavní péče nahrazující péči rodičů, stejně tak, jestliže je dítě v dočasné péči kojeneckého, popř. obdobného ústavu z jiných než zdravotních důvodů, a to po dobu, po kterou o dítě nepečují.

Jestliže v době, kdy je zaměstnankyně na mateřské dovolené dítě zemře, poskytne se mateřská dovolená ještě po dobu dvou týdnů ode dne úmrtí dítěte.

4.1.3 *Mateřská dovolená při převzetí dítěte*

Za účelem zrovnoprávnění postavení biologické matky a ženy, která převezme dítě do své péče, upravuje zákoník práce mateřskou dovolenou při převzetí dítěte. Nárok na mateřskou dovolenou má zaměstnankyně, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu¹⁰, nebo dítě jehož matka zemřela. Poskytuje se v délce 22 týdnů ode dne převzetí dítěte nebo v délce 31 týdnů, jde-li o zaměstnankyni osamělou nebo převzala-li dvě nebo více dětí. Nejdéle se však poskytuje do dne, kdy dítě dosáhne věku 8 měsíců.

Jako žena má v tomto případě i muž – zaměstnanec, který převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu, nebo dítě jehož matka zemřela, nárok na rodičovskou dovolenou ode dne převzetí dítěte do jeho věku tří let. Po dobu, po kterou je žena oprávněna čerpat mateřskou dovolenou, požívá stejné ochrany jako žena – zaměstnankyně.¹¹

4.1.4 *Peněžitá pomoc v mateřství*

Po dobu trvání mateřské dovolené nenáleží zaměstnankyni náhrada mzdy, ale za splnění podmínek stanovených zákonem č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a přídavcích na děti z nemocenského pojištění ve znění pozdějších předpisů, peněžitá pomoc v mateřství, která je dávkou nemocenského pojištění.

Svobodný, ovdovělý, rozvedený nebo z jiných vážných důvodů osamělý zaměstnanec, který nežije s družkou, a zároveň pečuje o dítě na základě rozhodnutí příslušného orgánu nebo o dítě jehož matka zemřela,

¹⁰ Jde o rozhodnutí, které se považuje za rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče nahrazující péči rodičů pro účely státní sociální podpory dle § 7 odst. 12 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹ Jedná se zejména o povinnost zařadit zaměstnance na původní práci a pracoviště po návratu do zaměstnání z rodičovské dovolené v rozsahu doby po kterou je žena oprávněna čerpat mateřskou dovolenou, stejná úprava je i v případě rozvázání pracovního poměru, v určitých případech má muž i nárok na peněžitou pomoc v mateřství.

má také nárok na peněžitou pomoc po dobu 31 týdnů. Peněžitá pomoc náleží též zaměstnanci, který pečuje o dítě, jestliže jeho manželce se neposkytuje peněžitá pomoc v mateřství a sama nemůže nebo nesmí podle lékařského posudku o dítě pečovat pro závažné dlouhodobé onemocnění, a to po dobu 22 týdnů, maximálně však do 8 měsíců věku dítěte.

Zaměstnankyně má nárok na peněžitou pomoc v mateřství, jestliže splní současně tyto podmínky:

- porodí nebo převezme dítě do trvalé péče nahrazující péči mateřskou,
- je v posledních dvou letech před porodem účastna nemocenského pojištění alespoň 270 dnů,¹²
- nemá započitatelný příjem ze zaměstnání, ze kterého je tato dávka poskytována,
- ke dni nástupu na mateřskou dovolenou je účastna nemocenského pojištění, nebo pobírá dávky nemocenského pojištění, nebo jí trvá ochranná lhůta počátkem šestého týdne před očekávaným nebo skutečným dnem porodu.

Peněžitá pomoc v mateřství se poskytuje za jednotlivé kalendářní dny, přičemž za kalendářní den činí 69% denního vyměřovacího základu. Pro něj je rozhodující započitatelný příjem zúčtovaný zaměstnanci v rozhodném období, kterým je zpravidla 12 kalendářních měsíců bezprostředně předcházejících kalendářnímu měsíci, ve kterém došlo k nástupu na mateřskou dovolenou. Pro vypočtený denní vyměřovací základ jsou však stanoveny nařízením vlády dvě redukční hranice.¹³

¹² Dle § 6 odst. 2 zák.č. 88/1968 Sb., se do doby 270 dnů započítávají také některá dřívější období, v nichž byla zaměstnankyně v posledních dvou letech před porodem:

- a) byla účastna nemocenské péče v ozbrojených silách,
- b) byla poživatelkou důchodu ze sociálního zabezpečení,
- c) byla účastna zabezpečení podle předpisů o zabezpečení družstevních rolníků v nemoci a o zabezpečení matky a dítěte, nebo nemocenského pojištění osob samostatně výdělečně činných,
- d) pobírala po zániku pojištění, popřípadě jiného zabezpečení (péče) nemocenské nebo peněžitou pomoc v mateřství,
- e) byla vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání.

¹³ Nařízení vlády č. 417/2005 Sb., kterým se pro účely nemocenského pojištění (péče) upravují částky pro stanovení výpočtových základů.

4.2 Rodičovská dovolená

V souladu se směrnicí Rady ES č. 96/34 ES, o rodičovském volnu, byla do našeho právního řádu rodičovská dovolená zavedena novelou zákoníku práce č. 155/2000 Sb., s účinností od 1. ledna 2001. Podle této směrnice jde o individuální a nepřenosné právo každého z rodičů, které umožňuje, aby o dítě pečovala matka, otec nebo oba současně. Stejně právo přiznává i osobám, které dítě převzali do své péče. Nahradila tak institut další mateřské dovolené. Mateřskou a rodičovskou dovolenou jsou zaměstnankyně i zaměstnanec oprávněni čerpat současně.

4.2.1 Poskytnutí rodičovské dovolené

Rodičovská dovolená je dobou omluveného pracovního volna bez nároku na náhradu mzdy. Poskytuje se matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte, v rozsahu o jaký požádají, nejdéle však do věku 3 let dítěte. Zaměstnankyně nebo zaměstnanec musejí o poskytnutí rodičovské dovolené svého zaměstnavatele požádat (ústně nebo písemně), ten je povinen jim vyhovět, a to v rozsahu o jaký požádají. Rodičovskou dovolenou je možno čerpat i po částech. To znamená, že po návratu do zaměstnání může zaměstnankyně nebo zaměstnanec požádat o poskytnutí rodičovské dovolené znovu a zaměstnavatel je povinen jim vyhovět, nejdéle však do věku 3 let dítěte.

4.2.3 Přerušování a neposkytnutí rodičovské dovolené

Stejně jako u mateřské dovolené nepřísluší rodičovská dovolená zaměstnankyni nebo zaměstnanci, kteří se přestanou starat o dítě, a dítě bylo z tohoto důvodu svěřeno do rodinné nebo ústavní péče nahrazující péči rodičů, stejně tak, jestliže je dítě v dočasné péči kojeneckého, popř. obdobného ústavu z jiných než zdravotních důvodů, a to po dobu, po kterou o dítě nepečují.

Rodičovská dovolená se přeruší jestliže dítě bylo ze zdravotních důvodů převzato do péče kojeneckého nebo jiného léčebného ústavu a zaměstnankyně nastoupí do práce. Právě tímto nástupem do práce se rodičovská dovolená přerušuje a nevyčerpaná část se poskytne ode dne opětovného převzetí dítěte z ústavu do své péče, nejdéle však do věku 3 let dítěte.

4.2.4 Rozvázání pracovního poměru

Rozvázat pracovní poměr výpovědí se zaměstnankyní nebo zaměstnancem na rodičovské dovolené je možné pouze v případě:

- a) ruší-li se zaměstnavatel nebo jeho část
- b) přemísťuje-li se zaměstnavatel nebo jeho část.

Z důvodů, pro které je možné okamžitě zrušit pracovní poměr, může zaměstnavatel rozvázat pracovní poměr se zaměstnankyní nebo zaměstnancem na rodičovské dovolené výpovědí.

4.2.5 Rodičovská dovolená při převzetí dítěte

Nárok na rodičovskou dovolenou má zaměstnanec nebo zaměstnankyně, kteří převzali dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu¹⁴, nebo dítě jehož matka zemřela. Rodičovská dovolená se poskytuje ode dne převzetí dítěte až do 3 let věku dítěte. Jestliže zaměstnankyně čerpala při převzetí dítěte i mateřskou dovolenou, poskytne se jí rodičovská dovolená až po skončení mateřské dovolené. Délka poskytnuté rodičovské dovolené je limitována i věkem dítěte.¹⁵

¹⁴ Jde o rozhodnutí, které se považuje za rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče nahrazující péči rodičů pro účely státní sociální podpory dle § 7 odst. 12 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵ Bylo-li dítě v době převzetí starší 3 let, ale zároveň mladší 7 let, poskytuje se rodičovská dovolená v délce 22 týdnů. Při převzetí dítěte před dosažením věku 3 let tak, že by doba 22 týdnů uplynula po dosažení 3 let věku dítěte, se rodičovská dovolená poskytuje do uplynutí 22 týdnů ode dne převzetí dítěte.

4.2.6 Rodičovský příspěvek

Po dobu trvání rodičovské dovolené má muž nebo žena nárok na rodičovský příspěvek, a to za splnění podmínek stanovených zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Jde o univerzální dávku poskytovanou ze systému státní sociální podpory, kterou stát přispívá na náklady rodiče, který celodenně pečuje o malé dítě, což mu znesnadňuje docházet do zaměstnání a mít svůj stálý příjem.

Nárok na rodičovský příspěvek má rodič¹⁶ s trvalým pobytem na území ČR, který osobně celodenně a řádně pečuje alespoň o jedno dítě do čtyř let věku, resp. do sedmi let věku dítěte, jde-li o dítě, které je dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě těžce zdravotně postižené.

Osobní celodenní řádnou péči splňuje rodič, jehož dítě mladší věku 3 let navštěvuje jesle nebo jiné obdobné zařízení pro děti nejvýše pět kalendářních dnů v měsíci. Dítě starší 3 let pak může navštěvovat jesle nebo jiné obdobné zařízení pro děti v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně.¹⁷ Rodičovský příspěvek náleží též v případě, kdy dítě navštěvuje tyto nebo jiné speciální zařízení ze zdravotních důvodů dítěte nebo ze zdravotních důvodů rodičů. Osobní celodenní péči splní též rodič, jestliže zajistí péči o dítě jinou zletilou osobou.

Rodičovský příspěvek pobírá i rodič, který je výdělečně činný, jestliže zajistí osobní celodenní a řádnou péči o dítě. To je vykládáno tak, že jde o péči v rodině obvyklou, která dostatečně zajišťuje psychický a fyzický vývoj dítěte, a kterou takové dítě vyžaduje.¹⁸ Z tohoto důvodu je také stanoveno omezení pro návštěvu jeslí a jiných obdobných zařízení pro děti. Výši možného výdělku však zákon neomezuje, proto může být příjem rodiče jakkoli vysoký.

¹⁶ Rodičem se rozumí také osoba, která převzala dítě do trvalé péče nahrazující péči rodičů, čímž se rozumí dítě osvojené, dítě, jež bylo převzato do této péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu, dítě, jehož rodič zemřel, a dítě manžela.

¹⁷ Do 1. ledna 2006 právní úprava nerozlišovala mezi věkem dítěte a od toho odvíjející se délkou pobytu v jeslích nebo jiném obdobném zařízení pro děti; návštěva jeslí nebo jiného obdobného zařízení pro děti nesměla překročit pět kalendářních dní v měsíci.

¹⁸ Srov. Petr Tröster a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení (3 aktualizované a doplněné vydání) str. 252

Protože rodičovskou dovolenou může čerpat jak otec tak matka, pak také rodičovský příspěvek může být přiznán kterémukoli z nich. Při péči o totéž dítě však může být přiznán pouze jednomu z nich, zpravidla na základě dohody rodičů. Teprve pokud se rodiče nedohodnou určí úřad státní sociální podpory, který dávku vyplácí, který z rodičů bude dávku pobírat.

Rodičovský příspěvek však rodiči zásadně nenáleží, jestliže má v rodině jeden z rodičů po celý kalendářní měsíc nárok z dávek nemocenského pojištění na peněžitou pomoc v mateřství, peněžitou pomoc nebo nemocenské poskytované v souvislosti s porodem, a to v době ode dne narození dítěte. Za určitých okolností má však nárok na rozdíl mezi výší rodičovského příspěvku a těchto dávek.¹⁹

Samotná výše rodičovského příspěvku se odvíjí od částky životního minima, konkrétně od částky na osobní potřebu rodiče, přičemž činí součin této částky a koeficientu 1,54.²⁰

4.2.7 Využívání rodičovské dovolené otci

Možnost otců celodenně pečovat o malé dítě v rámci rodičovské dovolené byla zavedena už v 70. letech 20. stol. ve skandinávských zemích (Švédsko, Norsko). Ve srovnání s jinými zeměmi, kde muži na rodičovské dovolené tvoří zhruba 1-2 %²¹, je ve skandinávských zemích podíl mužů využívajících rodičovskou dovolenou vyšší, např. ve Švédsku to bylo v roce 2002 16 %²². Ve většině případech otcové v těchto zemích využívají tzv. otcovskou dovolenou, např. ve Švédsku ji využilo v roce 1995 77 % otců, v Norsku ji využívá zhruba 85 % otců, na Islandu využívá

¹⁹ Jestliže rodič pobírající rodičovský příspěvek v době, kdy pečuje o dítě zakládající nárok na rodičovský příspěvek, má po celý kalendářní měsíc z dávek nemocenského pojištění nárok na peněžitou pomoc v mateřství, peněžitou pomoc nebo nemocenské poskytované v souvislosti s porodem, jejichž výše je nižší než výše rodičovského příspěvku, náleží rodičovský příspěvek ve vyšší rozdílu mezi tímto příspěvkem a uvedenými dávkami.

²⁰ Od 1.ledna 2006 činí výše rodičovského příspěvku 3696,- Kč měsíčně, jde-li však o rodiče, který je nezaopatřeným dítětem činí výše rodičovského příspěvku 3897,- Kč měsíčně.

²¹ Olga Nešporová: Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené, VÚPSV Praha 2005; str. 8.

²² Olga Nešporová: Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené, VÚPSV Praha 2005; str. 11.

82 % otců dva měsíce a 76 % otců tři měsíce²³. Otcovská dovolená je institut odlišný od mateřské a rodičovské dovolené, je určen výhradně otci dítěte, poskytuje se v evropských zemích v různé délce, nejčastěji v délce 1, 2 nebo 3 měsíců, které otec čerpá v době, kdy je matka na mateřské nebo rodičovské dovolené. Institut otcovské dovolené u nás v současné době není upraven.

V zemích střední a východní Evropy bylo právo otce na rodičovskou dovolenou zaváděno až od 90. let 20. stol. V České republice to bylo od 1.1.2001. V České republice však otcové tuto možnost využívají jenom zhruba v 1 % případech. Více jak polovina těchto mužů je ve věku mezi 30 – 39 lety, nejčastěji se starají o děti ve věku 2-3 let, v 36 % případech jde o muže s VŠ vzděláním²⁴. Olga Nešporová se ve své práci zabývá mimo jiné i důvody, které vedou rodiče k rozhodnutí, že na rodičovské dovolené nezůstane muž. Hlavní dva důvody jsou následující: 1. „z finančních důvodů by to bylo méně výhodné, než když je doma s dítětem matka“ (75 %) 2. „rodičovská dovolená je vhodnější pro ženy“ (72 %).

4.3 Pracovní podmínky těhotných žen, žen, které kojí a matek do konce devátého měsíce po porodu

4.3.1 Zákazy některých prací

V prvním případě obecně všechny ženy, s určitými výjimkami²⁵, nesmějí být zaměstnávány pracemi pod zemí při těžbě nerostů nebo při ražení tunelů a štol.

²³ Olga Nešporová: Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené. VÚPSV Praha 2005; str. 10.

²⁴ Olga Nešporová: Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené. VÚPSV Praha 2005.

²⁵ Jde o ženy, které vykonávají:

- odpovědné a řídicí funkce a nekonají přitom manuální práci,
- zdravotnické a sociální služby,
- provozní praxi při studiu,
- práce nikoli manuální, které je nutno občas konat pod zemí, zejména práce spojené s dozorcí, kontrolní nebo studijní činností.

Těhotné ženy, ženy, které kojí a matky do konce devátého měsíce po porodu nesmějí být zaměstnávány pracemi, které podle lékařského posudku ohrožují jejich těhotenství a mateřství ze zdravotních příčin tkvících v její osobě.

Ženy dále nesmějí být zaměstnávány pracemi, které ohrožují jejich mateřství. Ministerstvo zdravotnictví stanoví vyhláškou²⁶ práce a pracoviště, které jsou zakázány těhotným ženám, ženám, které kojí a matkám do konce devátého měsíce po porodu.

4.3.2 *Převedení zaměstnance na jinou práci*

Převedením zaměstnance na jinou práci dochází většinou ke změně obsahu pracovní smlouvy, neboť se zpravidla²⁷ mění dosud vykonávaný druh práce, který je jednou z podstatných náležitostí pracovní smlouvy. Důvody pro převedení na jinou práci jsou stanoveny taxativně v § 37 zákona č. 65/1965 Sb., zákoníku práce, ve znění pozdějších předpisů, a můžeme je rozdělit do dvou skupin, na obligatorní a fakultativní.

Do první skupiny spadá situace, kdy těhotná žena, žena, která kojí nebo matka dítěte mladšího než devět měsíců koná práci, kterou nesmějí být tyto ženy zaměstnávány²⁸ nebo která podle lékařského posudku ohrožuje její těhotenství nebo mateřství. Zaměstnavatel je povinen tuto zaměstnankyni převést na jinou práci, která je pro ni vhodná a při níž může dosahovat stejného výdělků jako na dosavadní práci²⁹. Povinnost převést zaměstnankyni na denní práci má v případě, kdy o to požádá těhotná žena, žena, která kojí nebo matka dítěte mladšího než devět měsíců, která pracuje v noci. Zaměstnavatel je povinen přihlížet k tomu,

²⁶ Vyhláška č. 288/2003 Sb., kterou se stanoví práce a pracoviště, které jsou zakázány těhotným ženám, kojícím ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, a podmínky za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodu přípravy na povolání.

²⁷ Zaměstnavatel může pracovníkovi přidělovat různé druhy pracovních úkolů a zaměstnanec je nesmí odmítnout, pokud nevybočují z rámce sjednaného druhu práce v pracovní smlouvě, nejedná se tedy o změnu druhu práce sjednaného v pracovní smlouvě (srov. Bělina, M a kol. Pracovní právo. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2001, 154 s.

²⁸ Viz bod...5.3.1

²⁹ Jinak má za splnění podmínek stanovených zákonem č. 88/1968 Sb., nárok na poskytnutí vyrovnávacího příspěvku viz dále bod...4.3.3

aby práce, na kterou byla zaměstnankyně převedena odpovídala jejímu zdravotnímu stavu a schopnostem, popř. i její kvalifikaci. O převedení je zpravidla zaměstnavatel povinen vydat zaměstnankyni písemné potvrzení o důvodu a době trvání tohoto převedení. Pokud by zaměstnankyně, která nesplňuje výše uvedené konkrétní podmínky, požádala o převedení na jinou práci nebo pracoviště, protože podle lékařského posudku není vhodné, aby dále vykonávala dosavadní práci nebo pracovala na dosavadním pracovišti, je zaměstnavatel povinen jí vyhovět, pouze jestliže to dovolují jeho provozní možnosti.

Po odpadnutí důvodů, pro které byla zaměstnankyně převedena na jinou práci, nebo po uplynutí doby, na kterou byla změna sjednána, je zaměstnavatel povinen zařadit ji zpět na její původní práci a pracoviště³⁰, pokud se nedohodnou jinak.

4.3.3 Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství

Protože zaměstnankyně může být z důvodu těhotenství a mateřství převedena na práci, která je méně finančně ohodnocena než její dosavadní práce, je nutné tuto ztrátu zaměstnankyni nějakým způsobem nahradit. K tomu slouží právě tzv. vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, který je dávkou nemocenského pojištění, a na nějž má zaměstnankyně za splnění podmínek stanovených zákonem č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, nárok.

Základní podmínkou je, že zaměstnankyně koná práci, která je těhotným³¹ ženám zakázána nebo která podle lékařského posudku ohrožuje její těhotenství, a z toho důvodu je převedena na jinou práci, při níž dosahuje bez svého zavinění nižšího započitatelného příjmu než na dosavadní práci. Nepřihlíží se však k poklesu započitatelného příjmu

³⁰ Pouze pokud takové zařazení není možné z vážných provozních důvodů, musí být zaměstnankyně převedena na jinou práci odpovídající pracovní smlouvě, a to pokud možno na též pracovišti, kde pracovala dříve.

³¹ Platí i o matkách do konce devátého měsíce po porodu.

z důvodu kratšího pracovního úvazku po převedení zaměstnankyně na jinou práci.

Poskytuje se těhotné zaměstnankyni do doby nástupu na mateřskou dovolenou³² a po skončení mateřské dovolené, nejdéle do konce devátého měsíce po porodu.

Výše vyrovnávacího příspěvku činí rozdíl denního vyměřovacího základu³³ zaměstnankyně zjištěného ke dni jejího převedení na jinou práci a průměru jejích započitatelných příjmů připadajícího na jeden kalendářní den v jednotlivých kalendářních měsících po tomto převedení.

4.3.4 Pracovní cesta a přeložení

Základní podmínkou pro vyslání zaměstnance zaměstnavatelem na pracovní cestu je skutečnost, že tak bylo dohodnuto v pracovní smlouvě. Proto zvláštní ustanovení zákoníku práce, které dovoluje těhotné ženy, ženy pečující o děti do věku tří let a osamělé ženy pečující o dítě do věku 15 let vysílat na pracovní cestu pouze s jejich souhlasem je jaksi nadbytečné.

4.3.5 Úprava pracovní doby

Těhotné ženy a ženy pečující o dítě mladší jednoho roku nesmí být zaměstnávány prací přesčas, a to ani kdyby o to ony samy zaměstnavatele požádaly. Zaměstnavatel by měl též přihlížet k potřebám žen pečujících o dítě při jejich zařazování do směn. Těhotná žena a žena pečující o dítě mladší 15 let též může požádat o kratší pracovní dobu nebo o jinou vhodnou úpravu stanovené týdenní pracovní doby a zaměstnavatel je povinen jí vyhovět, jestliže tomu nebrání vážné provozní důvody³⁴, které je zaměstnavatel povinen dokázat. Podle judikatury³⁵ jde o vážné provozní

³² Po dobu mateřské dovolené náleží peněžitá pomoc v mateřství.

³³ Denní vyměřovací základ se stanoví stejným způsobem jako se stanoví při výpočtu nemocenského od patnáctého kalendářního dne pracovní neschopnosti s tím, že se zjišťuje ke dni převedení zaměstnankyně na jinou práci v souvislosti s těhotenstvím a mateřstvím.

³⁴ Podle § 270 se vztahuje také na zaměstnance pečující o dítě.

³⁵ Jc 29/2004 Cdo 1561/2003

důvody tehdy, kdy je znemožněn, narušen nebo vážně ohrožen řádný provoz (plnění úkolů nebo činností) zaměstnavatele. Přitom má postupovat v součinnosti s příslušným odborovým orgánem.

Kterýkoli zaměstnanec může využít úpravu pružné pracovní doby, jestliže ji jeho zaměstnavatel uplatňuje. Jedná se o obecnou úpravu vůči výše popsané speciální. V rámci pružné pracovní doby si zaměstnanec sám zvolí začátek, popř. i konec pracovní doby, přičemž mezi tyto dva volitelné úseky je vložena doba, kdy je zaměstnanec povinen být na pracovišti.

4.3.6 Přestávky v práci ke kojení

Přestávky v práci ke kojení je zaměstnavatel povinen poskytnout matce, která kojí. Jedná se o zvláštní přestávky, které se poskytují vedle přestávek v práci, na rozdíl od nichž se však započítávají do pracovní doby a poskytuje se za ně náhrada mzdy ve výši průměrného výdělku. Počet těchto přestávek v práci závisí na věku dítěte a na stanovené týdenní pracovní době matky.³⁶

4.3.7 Rozvázání pracovního poměru

Zákoník práce poskytuje těhotným ženám a zaměstnankyním³⁷ trvale pečujícím o dítě mladší tří let³⁸ zvýšenou ochranu před rozvázáním pracovního poměru jednostranným úkonem ze strany zaměstnavatele. Výpovědi s nimi může zaměstnavatel rozvázat pracovní poměr jen z těchto důvodů:

- a) ruší-li se zaměstnavatel nebo jeho část,
- b) přemísťuje-li se zaměstnavatel nebo jeho část,

³⁶ a) pracuje-li matka po stanovenou týdenní pracovní dobu, přísluší jí na každé dítě do konce jednoho roku věku dvě půlhodinové přestávky, a v dalších třech měsících jedna půlhodinová přestávka za směnu,

b) pracuje-li po kratší pracovní dobu, alespoň však polovinu stanovené týdenní pracovní doby, přísluší jí jedna půlhodinová přestávka na každé dítě do jednoho roku věku.

³⁷ Podle § 270 zákoníku práce se vztahuje také na zaměstnance.

c) z důvodu, pro který by s nimi jinak mohl okamžitě zrušit pracovní poměr³⁹, v tomto případě s výjimkou ženy na mateřské dovolené a muže na rodičovské

dovolené po dobu, po kterou je žena oprávněna čerpat mateřskou dovolenou.

Okamžitě zrušit pracovní poměr s nimi zaměstnavatel nemůže.

4.4 Služby péče o děti

Jesle, mateřské školy, mateřská centra, školní družiny atd. poskytují služby, které významně pomáhají rodičům skloubit pracovní a rodinný život, a navíc tyto instituce v nemalé míře přebírají jednu ze základních funkcí rodiny – funkci výchovnou. Proto je důležitá nejen dostupnost, ale i kvalita takto poskytovaných služeb. Zřizovateli jeslí jsou v současné době převážně obce, ale i jiné právnické nebo fyzické osoby. Rodiče dětí ve věku 1,5 – 3 roky mohou také využít služeb soukromých mateřských center, které kromě programů pro rodiče s dětmi poskytují služby tzv. hlídacího typu. Od 90. let došlo k prudkému poklesu počtu jeslí z 1043 zařízení provozovaných v roce 1990 na 60 zařízení provozovaných v roce 2003, přičemž počet míst v jeslích k 31.12.2003 byl 1678, počet přijatých dětí 1912⁴⁰. Ve srovnání s tím je v České republice poměrně hustá síť mateřských škol. Ve školním roce 2002/2003 jich bylo funkčně provozováno 5552 a navštěvovalo je 278 859 dětí, včetně mladších 3 let. Ze statistik vyplývá, že celkem 95 % všech 5-ti letých dětí navštěvuje mateřskou školu, děti mladší 3 let navštěvují mateřskou školu ve 25 % případech⁴¹. Pro rodiče je důležitá jak teritoriální tak finanční dostupnost těchto zařízení pro děti a možnost získat co nejvíce informací o jednotlivých zařízeních. Do 31.12.2007 by měla být zpracována odborná

³⁸ Trvalá péče není totožná s celodenní péčí o dítě. Trvale o dítě pečuje i rodič, který chodí do práce, nebo o dítě pečuje jiná osoba popř. je umístěno v předškolním zařízení pro děti, jestliže mu rodič poskytuje výživu, výchovu apod. /viz. JUDr. Věra Bognárová, Právo a zaměstnání 10/2001/.

³⁹ a) byl-li zaměstnanec pravomocně odsouzen pro úmyslný trestný čin k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na dobu delší než jeden rok, nebo byl-li pravomocně odsouzen pro úmyslný trestný čin spáchaný při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s ním k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na dobu nejméně šesti měsíců,

b) porušil-li zaměstnanec pracovní kázeň zvláště hrubým způsobem.

⁴⁰ Národní zpráva o rodině, MPSV 2004

⁴¹ Národní zpráva o rodině, MPSV 2004

studie, která bude mapovat teritoriální a finanční dostupnost jeslí a mateřských škol ve všech regionech, včetně podmínek, za nichž je možné v nich umístit předškolní dítě, výši poplatků, obsazenosti a kapacity, a v neposlední řadě i otevírací dobu⁴².

4.4 Hodnocení současného stavu a navrhovaná opatření

Jednou z klíčových podpor rodiny je taková pracovníprávní úprava, která umožní rodičům skloubení pracovního a rodinného života. Zejména mateřská a rodičovská dovolená jsou klíčovými instituty podpory rodiny v době kolem narození dítěte, a poté v jeho prvních letech života. Za velmi důležitou považují možnost využít rodičovskou dovolenou otci, přestože v praxi tuto možnost využije jen zhruba 1 % mužů, jak už jsem uvedla výše, ta možnost zde existuje a kdo se rozhodne ji může využít. Možnost střídání partnerů na rodičovské dovolené pak umožňuje jednak být s dítětem a věnovat mu patřičnou péči, jednak zůstat v kontaktu s prací, znalostmi a zkušenostmi, což rodiče v praxi uplatní střídáním se na rodičovské dovolené třeba po 1/2 až 1 roce. Zejména ženy tak "nevypadnou" z pracovního procesu na dlouhou dobu 3 let, a nebývá pro ně návrat do práce tak složitý. Celodenní péče o dítě otcem pak zůstá jistě posilí jejich vzájemný vztah a rodinu jako celek, neboť přináší do rodiny více vyváženosti.

Navrhovala bych po vzoru jiných evropských zemích, kde se tento institut pozitivně osvědčil, zavést do našeho právního řádu (tzv. otcovskou dovolenou, v délce 1-2 týdnů, kterou by měl právo čerpat otec v době kolem narození dítěte (do 8 týdnů věku dítěte) společně s matkou. Po tuto dobu by mu náleželo pracovní volno bez náhrady mzdy. Finančně by byl zajištěn podobně jako žena na mateřské dovolené, tedy dávkou nemocenského pojištění (tzv. "peněžitá pomoc v otcovství").

Možnost rodiče si při rodičovské dovolené za splnění určitých podmínek neomezeně přivydělávat je jistě velmi dobrým krokem

⁴² Národní koncepce rodinné politiky, MPSV 2005

k podpoře rodiny vedoucí k zlepšení příjmové situace rodiny. Podle mého názoru je však její realizace závislá na povolání rodiče (nejčastěji ženy, která zůstává na rodičovské dovolené). V praxi ji uplatní zejména rodič, který má možnost pracovat z domova, rodič mající svobodné povolání.

Navrhuji jako možnost zavést více flexibilnější úpravu rodičovské dovolené. Bylo by možné rozložit si čerpání rodičovské dovolené až do vyššího věku dítěte (např. 6 let), nebo si zvolit mezi kratší dobou rodičovské dovolené za současného pobírání vyššího příspěvku a delší dobou rodičovské dovolené za současného pobírání nižšího příspěvku. Skloubení pracovních a rodinných rolí rodičů, kteří již pracují a mají děti zejména předškolního věku umožňují různé varianty flexibilních pracovních dob. Zejména se jedná o práci na zkrácený úvazek, který je však ekonomicky spíše neefektivní (často je zkrácená ekonomická efektivita dokonce méně výhodná než plná neefektivita, neboť průměrný hodinový výdělek při částečném úvazku je roven 55 - 90 % výdělku při plném úvazku) a o tzv. pružnou pracovní dobu. Ta umožňuje rodičům volit si začátek a konec pracovní doby a přizpůsobit tím svoji pracovní dobu možnostem mateřským škol. Právě zavírací doba mateřských škol (hlavně v malých městech již v 15:30 h) činí rodičům značné problémy jak skloubit práci a zároveň vyzvednout dítě včas z mateřské školy. Pomoci mohou jistě starší sourozenci nebo prarodiče, ale ani to není vždy možné. V takovém případě bych navrhovala jako jednu z možností pořídit si paní na hlídání dětí, na kterou by stát za splnění určitých podmínek přispíval určitou částkou ze státní sociální podpory, popř. by mohlo být možné odepisovat určitou vynaloženou částku z daní, jakožto odpočitatelnou položku. Zdůrazňuji však, že státem je podporována především domácí rodinná péče jako nejprospěšnější pro dítě. Další možností by proto bylo upravit otevírací dobu mateřských škol, déle by fungovalo třeba jen jedno oddělení, ve kterém by se shromáždily děti, jejichž rodiče si je potřebují vyzvednout později. Výše uvedené problémy vyplývají i z výsledků výzkumu Naše Společnost (CVVM 2003), jehož součástí bylo i téma hodnocení pomoci zaměstnavatelů při slučování pracovních a rodinných povinností uváděli respondenti důvody ztěžující možnosti harmonizovat rodinné a pracovní povinnosti. Nedostupnost vhodných zařízení péče

o děti uvedlo 19 % respondentů, 36 % respondentů uvádělo komplikaci při pomoci od prarodičů. Nedostupnost placených osob pro výpomoc s péčí o děti nebo jiné členy rodiny uvádělo 29 % respondentů. Jako další možnost by přicházelo v úvahu hlídání dětí na pracovišti. Tato možnost však existuje pouze ve 2 % případů, v 8 % případů by zavedení bylo možné, 83 % zaměstnavatelů však zavedení hlídání dětí na pracovišti považuje za nemožné.

Za zvážení by stála i možnost předčasného odchodu do důchodu prarodiče (za stejných pravidel jako odchod do tzv. předčasného starobního důchodu) z důvodu péče o vnoučata. Pečující rodič by musel pracovat alespoň na zkrácený úvazek a dítě by nesmělo navštěvovat zařízení péče pro děti. Tato varianta by pomohla vyřešit rodičům skloubení práce a rodiny a zároveň by pomáhala řešit obtížnou situaci lidí v předdůchodovém věku na trhu práce.

5. Státní sociální podpora

Státní sociální podpora upravená zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, je jedním ze tří pilířů sociálního zabezpečení, které dále tvoří sociální pojištění a sociální péče. Posledním dvěma jmenovaným nebudu věnovat pozornost.

Státní sociální podpora je systém dávek, majících obligatorní charakter, určených především rodinám s nezaopatřenými dětmi. Jedná se tedy o hlavní formu přímé podpory rodin státem⁴³. Poskytuje pomoc rodinám s dětmi v různých sociálních situacích, zejména při péči o novorozené nebo malé dítě, o osobu se zdravotním postižením, nebo v případě nedostatečného příjmu. Důležité je vymezit dva pojmy: 1. rodina, která je chápána jako soužití rodičů a nezaopatřených dětí ve společné domácnosti a 2. nezaopatřeného dítěte, kterým je vždy dítě do skončení povinné školní docházky, a poté do skončení věku 26 let, jestliže se soustavně připravuje na budoucí povolání nebo je zdravotně postižené.

Aby vznikl nárok na dávku je třeba splnit podmínky stanovené zákonem o státní sociální podpoře. Zejména musí jít o fyzickou osobu, která má trvalý pobyt na území České republiky, a tuto podmínku musí splnit i osoby s ní společně posuzované. Další podmínkou je výše příjmu v tzv. rozhodném období, která musí být splněna u testovaných dávek. Majetkové poměry nejsou zkoumány⁴⁴. O dávku je třeba požádat na příslušném tiskopise u úřadu práce příslušného podle trvalého pobytu žadatele. Pro stanovení výše dávky a pro určení rozhodného příjmu rodiny je důležité životní minimum, upravené zákonem č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů. Jedná se o zákonem stanovenou minimální hranici příjmu občana, pod níž nastává stav hmotné nouze. Skládá ze dvou složek, jednak z částky určené na osobní potřeby (výživa, ošacení, obuv...) osoby, jednak z částky určené na zajištění nezbytných nákladů na domácnost. Aktuální výši stanoví nařízení vlády č. 505/2005 Sb.

⁴³ Národní zpráva o rodině 2004

V současnosti se skládá systém dávek státní sociální podpory z následujících devíti dávek:

1. Přídavek na dítě
2. Sociální příplatek
3. Příspěvek na bydlení
4. Příspěvek na školní pomůcky

Výše uvedené dávky jsou dávky testované, neboť jejich poskytnutí závisí na výši příjmu v rodině.

5. Rodičovský příspěvek
6. Dávky pěstounské péče
7. Porodné
8. Pohřebné
9. Příspěvek na péči o dítě v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

5.1 Přídavek na dítě

Přídavek na dítě je základní, dlouhodobá opakující se dávka poskytovaná cca 84 % dětí⁴⁴. Účelem této dávky je pomoci rodině s nezaopatřenými dětmi nést náklady na výchovu a výživu dětí. Přídavek na dítě je nárokem nezaopatřeného dítěte, který je poskytován, jestliže výše příjmu v rodině za předchozí kalendářní rok nepřekročí trojnásobek životního minima rodiny. Od výše příjmu v rodině se pak odvíjí výše přídatku na dítě, který může být poskytován ve třech úrovních, a to ve zvýšené, základní a snížené výměře. Jeho výše je stanovena násobkem částky životního minima na osobní potřeby dítěte.

⁴⁴ Státní sociální podpora, MPSV, 2005

⁴⁵ Státní sociální podpora, MPSV, 2005

Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí, MPSV, 2005

Číslo nezaopatřeného dítěte	Základní výměra	Základní výměra	Snížená výměra
do 5 let	660	490	345
5-10 let	624	466	323
10-15 let	740	547	394
15-26 let	810	709	455

Zdroj: Státní sociální podpora, MPSV, 2005

Za rok 2004 byl přídavek na dítě nejčastěji vyplácenou dávkou ze všech dávek státní sociální podpory, jeho podíl činil 35,1 % dávek SSP⁴⁶.

5.2 Sociální příplatek

Sociální příplatek je obligatorní peněžitá dávka, která má pomoci rodině s nízkými příjmy krýt náklady související s potřebami jejich dětí. Jde o nárok rodiče, který pečuje alespoň o jedno nezaopatřené dítě a rozhodný příjem v rodině za přecházející kalendářní čtvrtletí nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 1,60. Za příjem se považuje i přídavek na dítě a rodičovský příspěvek. Výše sociálního příplatku je různě diferencovaná, přičemž platí, že čím vyšší je příjem rodiny, tím nižší je sociální příplatek. Na výši sociálního příplatku mají vliv i jiné nepříznivé situace v rodině jako je zdravotní postižení rodiče, jeho osamělost, nebo péče o zdravotně postižené dítě.

Výše sociálního příplatku

Za rok 2004 tvořil sociální příplatek podíl 16,1 % na všech vyplácených dávkách státní sociální podpory⁴⁷.

⁴⁶ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí, MPSV, 2005

⁴⁷ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí, MPSV, 2005

5.3 Příspěvek na bydlení

Příspěvek na bydlení je peněžitá dávka, jejímž účelem je přispět rodině s nízkými příjmy popř. jednotlivci pokrýt náklady na bydlení. Jde o dávku testovanou, pro kterou je rozhodující příjem rodiny za předcházející kalendářní čtvrtletí, který nesmí přesáhnout 1,6 násobek životního minima rodiny. Za rodinu se v tomto případě považují všechny osoby, které jsou v bytě hlášeny k trvalému pobytu. Za příjem se považuje i přídavek na dítě a rodičovský příspěvek. Nárok uplatňuje vlastník nebo nájemce bytu, přičemž nerozhoduje typ bydlení (tedy zda se jedná o byt družstevní, obecní, v soukromém vlastnictví nebo o soukromý dům). Výše příspěvku na bydlení je diferencována, čím nižší je příjem rodiny, tím je dávka vyšší. Vychází se přitom z částky životního minima k zajištění vedení domácnosti.

5.4 Příspěvek na školní pomůcky

Příspěvek na školní pomůcky je dávka jednorázová, vyplácená ve výši 1000,- Kč, jejímž účelem je pomoci rodičům s mimořádnými výdaji na školní pomůcky v souvislosti s nástupem dítěte do první třídy. Nárok vzniká k 1.červnu dítěti, které bude nastupovat do první třídy, a to za podmínky, že bylo přihlášeno k zápisu k povinné školní docházce a pobíralo přídavek na dítě v měsíci květnu.

5.5 Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek je dávka, která má pomoci hmotně zabezpečit rodiče, který je na rodičovské dovolené, tedy celodenně osobně a řádně pečuje o své dítě. Z tohoto důvodu je často prakticky omezen ve výdělečných možnostech, neboť ačkoli zákon dovoluje rodičům při rodičovské dovolené neomezeně si přivydělávat, zároveň stanoví striktní podmínky, které rodič musí splnit, aby nepřišel

o rodičovský příspěvek. Podrobnosti o nároku na rodičovský příspěvek, jeho výši a další informace jsou uvedeny v kapitole 4.2.6.

5.5 Dávky pěstounské péče

Pěstounská péče je jednou z forem náhradní rodinné výchovy, kdy děti o něž se jejich vlastní rodiče nestarají, jsou umístěny do pěstounské péče a nemusejí tak být v ústavní výchově. Na rozdíl od osvojení se však pěstoun nestává zákonným zástupcem dítěte a nemá vůči němu vyživovací povinnost. Proto stát na jeho výživu přispívá různými dávkami.

Dávky pěstounské péče, které tvoří čtyři níže uvedené dávky mají pomoci hlavně pokrýt náklady, které vznikají pěstounům v souvislosti s péčí o dítě, které převzali do pěstounské péče. Kromě dávek pěstounské péče mají pěstouni nárok také na ostatní dávky státní sociální podpory (s výjimkou sociálního příplatku), samozřejmě za splnění zákonem stanovených podmínek.

Dávky pěstounské péče jsou tyto:

- a) příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
- b) odměna pěstouna,
- c) příspěvek při převzetí dítěte,
- d) příspěvek na zakoupení motorového vozidla.

5.6.1 Příspěvek na úhradu potřeb dítěte

Jak vyplývá již ze samotného názvu této dávky, jejím účelem je přispívat na úhradu potřeb dítěte. Nárok na tuto dávku má dítě svěřené do pěstounské péče po dobu jejího trvání, nebo i poté do 26 let, jestliže se jedná o dítě nezaopatřené a i nadále trvale žije a společně uhrazuje náklady na své potřeby s osobou, která byla až do dosažení zletilosti jeho pěstounem. Co se týče výše příspěvku odvozuje se od částky životního minima určeného na osobní potřeby dítěte, a poté se násobí zákonem stanoveným koeficientem. Základní výše příspěvku činí dvojnásobek životního minima na osobní potřeby dítěte, do vyššího koeficientu je poté

promítnuto zdravotní postižení dítěte⁴⁸. Jde-li o zaopatřené nezletilé dítě, pak činí výše příspěvku součin částky životního minima na osobní potřeby dítěte a koeficientu 1,2.

Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte podle věku a zdravotního stavu dítěte v pěstounské péči k 1.lednu 2006 (v Kč měsíčně):

Věk nezaopatřeného dítěte	Zdravé dítě	Dlouhodobě nemocné dítě	Dlouhodobě zdravotně postižené	Dlouhodobě těžce zdravotně postižené
Do 6 let	3 500	3 675	4 550	4 900
6-10 let	3 900	4 095	5 070	5 460
10-15let	4 620	4 851	6 006	6 468
15-26 let	5 060	5 313	6 578	7 084
Zaopatřené nezletilé (15-18let)	2 880	0	6 240	6 720

Zdroj: Státní sociální podpora, MPSV, 2005

5.6.2 Odměna pěstouna

Odměna pěstouna je opakující se dávka poskytovaná pěstounovi za to, že pečuje o cizí dítě v pěstounské péči. Stát tak této osobě vyjadřuje společenské uznání⁴⁹. Nárok na tuto dávku má pěstoun po dobu co trvá nárok dítěte svěřeného do pěstounské péče na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Výše odměny činí za každé dítě svěřené do pěstounské péče součin částky životního minima na osobní potřeby pěstouna a koeficientu 0,5. Koeficient se poté zvyšuje, jestliže se pěstoun stará o tři a více dětí nebo jde-li o dlouhodobě těžce zdravotně postižené dítě vyžadující mimořádnou péči.

Pro zajímavost uvádím výši odměny pěstouna podle počtu dětí a zdravotního stavu dítěte v pěstounské péči činí k 1.lednu 2006 (v Kč měsíčně):

⁴⁸ Koeficient 2,1 u dlouhodobě nemocného dítěte, koeficient 2,6 u dlouhodobě zdravotně postiženého dítěte a koeficient 2,8 u dlouhodobě těžce zdravotně postiženého dítěte.

⁴⁹ Národní zpráva o rodině, MPSV, 2004

Počet dětí v pěstounské péči	Odměna pěstouna
1	1 200
2	2 400
3	7 200
4	8 640
5	10 080
1 dlouhodobě těžce zdravotně postižené dítě vyžadující mimořádnou péči	7 920

Zdroj: Státní sociální podpora, MPSV, 2005

5.6.3 Příspěvek při převzetí dítěte

Příspěvek při převzetí dítěte je jednorázová dávka jejímž účelem je přispět na náklady související s pořízením vybavení pro dítě přebírající do pěstounské péče. Nárok na tuto dávku, který vzniká dnem převzetí dítěte, má osoba, která převzala dítě do pěstounské péče a také osoba, která dítě převzala do péče nahrazující péči rodičů ještě před rozhodnutím soudu o svěření dítěte do pěstounské péče. Příspěvek však náleží u téhož dítěte pouze jednou. Výše příspěvku činí čtyřnásobek částky životního minima na osobní potřeby dítěte, pohybuje se tak nyní mezi 7 000,- Kč - 10 120,- Kč.

5.6.4 Příspěvek na nákup motorového vozidla

Stejně jako výše uvedená dávka je příspěvek na nákup motorového vozidla dávkou jednorázovou, která náleží pěstounovi, který má v pěstounské péči nejméně čtyři děti. Je možné ho použít taky na opravu vozidla. Výše tohoto příspěvku činí 70 % z pořizovací ceny, maximálně však 100 000,- Kč. Vozidlo nesmí pěstoun používat k výdělečné činnosti. Je možné ho přiznat i opakovaně, před podáním nové žádosti však součin poskytnutých částek nesmí přesáhnout 200 000,- Kč za posledních deset let.

5.7 Porodné

Porodné je jednorázová dávka poskytovaná ženě, která porodila dítě. Účelem je přispět právě na zvýšené náklady, které souvisejí s narozením dítěte. Za zákonem stanovených podmínek má nárok na porodné i jiná osoba (otec dítěte, nebo osoba, která převzala dítě do trvalé péče nahrazující péči rodičů). Výše je stanovena součinem částky životního minima na osobní potřeby dítěte (který se sčítá podle počtu současně narozených dětí) a příslušného koeficientu. Od 1.dubna 2006 je koeficient 10,0 stanoven při narození jednoho dítěte, při současném narození více dětí (dvojčata, trojčata, čtyřčata...) je stanoven koeficient 15,0. Do té doby byl stanoven koeficient 5,0 při narození jednoho dítěte, při narození dvojčat 6,0, při narození tří a více dětí 10,0.

Pro zajímavost uvádím konkrétní částky porodného před a po 1.dubnu 2006:

Počet narozených dětí	Porodné před 1.4.2006	Porodné po 1.4.2006
1	8 600 Kč	17 500 Kč
2	20 640 Kč	52 500 Kč
3	51 600 Kč	78 750 Kč
4	68 800 Kč	105 000 Kč

5.8 Pohřebné

Pohřebné je jednorázová dávka ve výši 5 000,-Kč, kterou stát přispívá na náklady spojené s pohřbem. Nárok na tuto dávku má osoba, která zemřelému vypravila pohřeb, jestliže měl ke dni smrti trvalý pobyt na území České republiky, nebo jestliže byl pohřeb vypraven v České republice.

5.9 Příspěvek na péči o dítě v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Tato relativně nová dávka zavedená s účinností od 1.10.2005 je opakující se dávkou, na kterou má nárok nezaopatřené dítě, které bylo svěřeno do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Výše příspěvku činí devítinásobek částky životního minima na osobní potřeby dítěte.

6.10 Hodnocení současného stavu

Hlavním smyslem dávek státní sociální podpory by mělo být ocenění výkonů rodiny, resp. jejich hlavních funkcí (reprodukční, výchovná atd.) a kompenzace nákladů s tím spojených. U některých dávek je dále sledována ekonomická nutnost, proto dochází k přerozdělování dávek mezi bezdětnými rodinami a rodinami s dětmi a zároveň mezi rodinami s vyššími příjmy a rodinami s nižšími příjmy. Jedná se o dávky testované. Testování příjmu rodiny má za následek, že je tato dávka poskytnuta rodinám chudším, kterým má pomoci řešit situaci příjmové nouze, čímž přebírá podstatu sociální pomoci. Za negativní jev považuji samotné testování dávek. Rozhodující je zde příjem rodiny, přičemž za rodinu se považují osoby (rodiče a nezaopatřené děti) žijící ve společné domácnosti. Kontrola tohoto stavu je velmi obtížná, nárok je závislý pouze na čestném prohlášení těchto osob. Někteří se proto staví do pozice samoživitelů ačkoli žijí ve společné domácnosti s jinými osobami a jejich příjem tak není zahrnut do společného příjmu domácnosti. V konečném důsledku toto vede k znevýhodnění manželských rodin před jinými typy soužití. Dalším problémem je nezjišťování celkové majetkové situace, ale pouze příjmu v rozhodném období. Může se tak stát, že nárok na dávky má rodina, která má rozsáhlý majetek (domy, auta...), a protože má nízký příjem (třeba i z důvodu, že jeden z partnerů tvrdí, že s rodinou nežije ve společné domácnosti) splňuje tak podmínky nároku na testované dávky

státní sociální podpory. Naopak rodina s nízkými příjmy, která podmínky nároku na dávky státní sociální podpory splňuje, o tyto dávky nepožádá, neboť jí tato situace přijde trapná, zejména na malém městě, kde se všichni znají. Jednou z nejvíce diskutovaných otázek je konstrukce přídatku na dítě. Jedná se o dávku testovanou, pro kterou je rozhodný příjem rodiny v předcházejícím roce. Z toho vyplývá, že ačkoli původním účelem této dávky měla být kompenzace nákladů spojených s výchovou a výživou dítěte, nyní jde o jakousi formu sociální pomoci rodinám s nízkými příjmy, byť i přesto určenou na výchovu a výživu dítěte. Rodinám, které však příjmový limit pro tuto dávku nespĺňují stát touto dávkou na kompenzaci nákladů spojených s výchovou a výživou dětí nepřispívá. Jako pozitivum pro zavedení plošného přídatku pro děti je bezesporu vyjádření ocenění jedné ze základních funkcí rodiny, kterou je výchova dětí se současným přispěním na náklady s tím spojené. Plošné vyplácení přídatků by bylo spojeno s nižšími administrativními náklady. Na druhé straně však je nadbytečnou zátěží pro veřejný rozpočet a na životní úroveň v bohatších rodinách nemá podstatnější vliv. Jistou obdobu plošného přídatku na děti dnes představuje možnost daňového zvýhodnění na dítě.

Nakonec bych chtěla zdůraznit, že příliš vysoké dávky státní sociální podpory mohou vést k vytvoření závislosti na těchto dávkách a zároveň ke ztrátě motivace k pracovní činnosti.

6.Daňové úlevy

Vedle přímé finanční podpory rodin formou sociálního zabezpečení existuje i nepřímá finanční podpora rodin, a to především formou různých daňových úlev. Mezi nejpodstatnější daňové úlevy, které jsou relativně novým jevem, patří společné zdanění manželů a daňové zvýhodnění na vyživované dítě žijící s poplatníkem ve společné domácnosti (sleva na dani a daňový bonus). Kromě osvobození určitých příjmů (např. dávky státní sociální podpory a sociálního pojištění) od daně, byl další možností odpočet konkrétní částky ze základu daně na manželku či manžela. Základním cílem těchto opatření je ponechat více peněz ve společném rozpočtu rodiny neodvedením tak vysokých daní do státního rozpočtu. Zároveň takováto opatření mají motivovat k práci a vést ke snížení závislosti na sociálních dávkách. Preferovány jsou manželské rodiny s dítětem oproti samostatně žijícím jedincům a osobám žijícím v nesezdaném soužití. Dále se budu zabývat pouze dvěma instituty daňové podpory rodin s dětmi, a to 1. společným zdaněním manželů a za 2. daňovým zvýhodněním na dítě.

6.1 Společné zdanění manželů

Cílem tohoto opatření je zmírnit dopad daňové progresse na celkovou daňovou povinnost manželů. Výhodný je pro manžele s rozdílnými příjmy, přičemž platí, že čím větší rozdíl v dosaženém příjmu, tím výhodnější je pro ně společné zdanění manželů. Podstatou je posuzování rodiny jako jedné zdanitelné jednotky. Daňové základy manželů se sečtou a po odečtení nezdanitelných položek se vydělí dvěma. Tím dojde ke zmírnění daňové progresse. Využít tento institut však mohou pouze manželé, kteří vyživují alespoň jedno dítě žijící s nimi ve společné domácnosti. Stačí však splnění těchto podmínek nejpozději v poslední den zdaňovacího období. Maximální výhoda plynoucí ze společného zdanění manželů je využita v případě, kdy jeden z manželů nemá zdanitelné příjmy, zejména proto, že je na mateřské a později

na rodičovské dovolené, neboť právě zde je rozdíl mezi dosaženými příjmy nejvyšší. Zákon však také stanoví negativní podmínky za nichž nelze společné zdanění manželů využít, např. poplatník má stanovenou daň paušální částkou atd.

6.2 Daňové zvýhodnění na dítě

Daňové zvýhodnění na dítě nahradilo institut odpočitatelné položky na dítě, a to s účinností od 1.1.2005. Podstatou daňového zvýhodnění na dítě je odpočet určité částky (za rok 6 000,- Kč na jedno vyživované dítě) od již konečné vypočtené daně (ne od základu daně jako tomu bylo v minulosti), popř. od již vypočtené zálohy na daň (zde se odečítá částka 500,- Kč za jedno vyživované dítě). V případě, že vypočtená daňová povinnost je nižší než možné daňové zvýhodnění, má poplatník za splnění určitých podmínek nárok na vrácení tzv. daňového bonusu, tedy nevyužité částky daňového zvýhodnění. Jednou z podmínek je ekonomická aktivita poplatníka, konkrétně výše dosažených příjmů ve zdaňovacím období, popř. v jednotlivém měsíci.

6.3 Hodnocení současného stavu

Podpora rodin různými formami daňových úlev zcela jistě podporuje rodiče k jejich ekonomické aktivitě. Právě vázanost daňových opatření na pracující osobu má motivační charakter pro pracovníky a může vést ke snižování výdajů v oblasti dávek sociálního zabezpečení. V evropských zemích například existují namísto jednotlivých dávek různé odpočty ze základu daně v důsledku určitých událostí, které mají za následek zvýšení nákladů pro rodiny (jde zejména o porod, nástup dítěte do školy...).

Velmi kladně hodnotím institut společného zdanění manželů, který pomůže většině českých rodin ponechat více peněz v rodinném rozpočtu. Nesouhlasím s názory některých autorů, kteří tvrdí, že se jedná o „jasnou

diskriminaci nesezdaných rodičů (a jejich dětí) ze strany českého státu.⁵⁰ Jde o účinný nástroj jak zamezit nepříznivému dopadu individuálního zdanění na rodiny s dětmi, neboť právě individuálním zdaněním členů domácnosti dochází k největšímu relativnímu nárůstu daňové povinnosti. Za rok 2005 uplatnilo společné zdanění manželů zhruba 350 000 rodin a finanční úřady jim budou muset vrátit bezmála tři miliardy korun.⁵¹

Daňové zvýhodnění jako sleva absolutní má význam zejména pro poplatníky s menším základem daně. Oproti dřívější úpravě (odpočet na vyživované dítě) je výhodnější pro poplatníky, kteří jsou zdaňováni nižší daňovou sazbou (15 %, 20 %). Současně má však institut daňového zvýhodnění na dítě podobu jakéhosi plošného přídatku na dítě, který je přiznáván všem výdělečně činným osobám s dětmi. V některých evropských zemích (př. Německo) je dokonce možná opce mezi daňovým zvýhodněním na dítě a přídatku na dítě formou sociální dávky.

⁵⁰ Ing. Martin Fassmann : Nový směr daňové podpory rodin s dětmi, Práce a mzda 3/2005

⁵¹ Hospodářské noviny, 14.4.2006

7. Závěr

Tématem mé diplomové práce byla rodinná politika v České republice. Po provedených analýzách a rozboru současné úpravy jsem dospěla ke zhodnocení a návrhu určitých řešení de lege ferenda.

Nejprve jsem provedla analýzu základních demografických ukazatelů (sňatečnosti, rozvodovosti, porodnosti a potratovosti) po roce 1989 a dospěla jsem k závěru, že počet uzavřených sňatků se snížil téměř o polovinu, stoupl však věk osob uzavírajících manželství. Počet rozvodů se ve srovnání s počtem uzavřených sňatků značně zvýšil, i když míra rozvodovosti je relativně stabilní. Porodnost výrazně klesla a teprve v posledních letech nepatrně stoupá, zvyšuje se věk matek při porodu a stoupá i počet dětí narozených mimo manželství. Potratovost výrazně klesla, neboť počet potratů se snížil téměř trojnásobně.

Po stručném shrnutí vývoje rodinné politiky po roce 1989 se zaměřením na nejvýznamnější instituty jsem shrnula, že i přes nominální vzestup výše přídavků a daňového zvýhodnění rodičů, reálná hodnota příspěvku státu průměrným rodinám značně poklesla, zejména ve srovnání se zvýšením cenové hladiny.

Po provedeném rozboru pracovního práva v souvislosti s rodičovstvím považuji za nejdůležitější možnost volby (zda využít či nevyužít určitý institut, zejm. možnost otce dítěte být na rodičovské dovolené) a flexibilitu určitých institutů. Jako jednu z možností navrhuji rozložit čerpání rodičovské dovolené do pozdějšího věku dítěte, možnost volby mezi kratší dobou rodičovské dovolené za současného pobírání vyšší hmotné podpory nebo delší dobou trvání rodičovské dovolené při níž je poskytována dávka nižší. Dále navrhuji zavést do našeho právního řádu tzv. otcovskou dovolenou (v délce 1-2 týdnů), které by mohl čerpat otec v době kolem narození dítěte společně s matkou. Důležité pro skloubení rodinných a pracovních rolí je efektivní fungování předškolních zařízení

péče o děti, zejm. mateřských škol a jeslí, u nichž je nutná vhodná otevírací doba (hlavně na malých městech zavírají poměrně brzy), místní i finanční dostupnost. Po roce 1989 došlo k výraznému poklesu počtu jeslí, přijímáno je více dětí než je počet míst a také nemalé procento dětí mladších 3 let navštěvuje mateřskou školu. Jednou z možností podpory rodinám by mohlo být přispění určitou částkou ze státní sociální podpory, popř. možností odpočitatelné položky z daní, na náklady spojené s pořízením paní na hlídání dětí. Dalším návrhem by mohla být možnost prarodiče odejít do předčasného důchodu z důvodu péče o vnoučata.

Po rozboru jednotlivých dávek státní sociální podpory jsem se zamyslela nad negativní stránkou testování dávek státní sociální podpory. Za negativní jev považuji i příliš vysoké dávky státní sociální podpory, které vedou ke ztrátě motivace k pracovní činnosti a k vytvoření závislosti na dávkách státní sociální podpory.

Za pozitivní jev podpory rodin různými formami daňových úlev považuji motivaci rodičů k ekonomické aktivitě, která může vést ke snižování výdajů v oblasti dávek státní sociální podpory. Jejich účelem je ponechání více peněz v rodinném rozpočtu neodvedením tak vysokých daní do státního rozpočtu. Institut daňového zvýhodnění na dítě pak plní obdobnou funkci plošného přídatku na dítě.

Na závěr bych chtěla shrnout, že současnou rodinnou politiku v České republice, jejímž adresátem podpory jsou rodiny s dětmi hodnotím celkem pozitivně. Podpora sladění pracovních a rodinných rolí je zaměřena hlavně na rodiny s malými dětmi. Právní úprava v této oblasti je teoreticky dobrá, jen je nutné prosadit aplikaci určitých institutů ve větší míře v praxi. Výši peněžité pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku⁵² považuji za odpovídající jejich účelu. Ostatní finanční podpora rodinám s dětmi oceňuje význam rodiny a její funkce formou jednorázových nebo

⁵² Od 1.1.2007 bude výše rodičovského příspěvku činit částku odpovídající 40 % průměrné měsíční mzdy v nepodnikatelské sféře dosažené podle zveřejněných údajů Českého statistického úřadu za kalendářní rok, který o dva roky předchází kalendářnímu roku, v němž se rodičovský příspěvek poskytuje.

opakujících se dávek, nebo se uplatní přerozdělování na základě solidarity mezi různými typy rodin, a pak finanční podpora směřuje k rodinám s nižším příjmem. Celkově je finanční podpora rodin dostačující, rodinná politika v České republice patří mezi ty štedřejší.

Do budoucna by jednotlivé instituty podpory rodin s dětmi mohly být více flexibilnější a poskytovat jejich adresátům možnost volby.

8. Seznam použité literatury

1. Adresář zdravotnických zařízení v ČR, 1. část 2005, ÚZIS
2. Bělina, M a kol. Pracovní právo. 1.vydání. Praha :C.H.Beck, 2001
3. Demografická příručka, Český statistický úřad, 2004
4. Fassmann Martin, Nový směr daňové podpory rodin s dětmi. (in: Práce a mzda, č.3, 2005)
5. Hiršl Miroslav, Příspěvky českého státu rodinám na náklady s výchovou dětí (In: Demografie, Roč.46, č.3, 2004)
6. Kotýnková Magdalena, Podpora rodin s dětmi v 90. letech a její možný vývoj (In: Sociální politika, Roč. 28, č. 5, 2002)
7. Kuchařová, Tuček, Sociálně ekonomické souvislosti rodinného chování mladé generace v České republice
8. Matějková B., Paloncyová J., Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice, Brno, 2005
9. Národní zpráva o rodině, MPSV, 2004
10. Národní koncepce rodinné politiky, MPSV, 2005
11. Nešporová Olga: Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené, VÚPSV Praha, 2005
12. Rabušic L., Polemiky k současným změnám charakteru reprodukce v ČR (in: Demografie, Roč. 39, č. 2, 1997)
13. Rabušic L., O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice (In: Demografie, Roč. 38, č. 5, 1996)
14. Rychtaříková J., Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace (In: Demografie, Roč. 38, č. 2, 1996)
15. Státní sociální podpora, MPSV, 2005
16. Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí, MPSV, 2005
17. Tröster P. a kolektiv: Právo sociálního zabezpečení (3. aktualizované a doplněné vydání)
18. Vývoj potratovosti v ČR, ČSÚ, 2004
19. Ženy a muži v datech, Český statistický úřad, 2005